Национальная библиотека
Республики Тыва им. А.С. Пушкина
СЕКТОР
ГОСБИБЛИОГРАФИИ

ШЫН

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 59
(19492)
2021 чылдың
август 11
среда

Хүннүң үнери — 04:51
Ажары — 20:16
Хүн дурту — 15:25

Садар өртээ хостуг 12+

Республиканың удуртукчузунуң ажыл-албаны

ЧАА ТУДУГЛАРНЫ ХЫНАП КӨРГЕН

Тываның найысылалы Кызыл хоорайда чаа туттунуп турар тудугларга Тыва Республиканың Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг дүүн, август 10-да, барып, ында тудуг ажылдарының кандыг чоруп турарын таныжып көрген.

Найысылалдың мурнуу чүгүнде Спутник микрорайоннуң соңгу талазынга сөөлгү үеде хөй квартиралыг 5-6 каът бажыңнарны элээн хөйнү туткан. Амгы үеде Спутник найысылалдың элээн сайзыраңгай микрорайоннарының бирээзи апар чыдар. Ында улуг делгем школа, бичии уруглар садтары дээш социал ужур-дузалыг албан черлери бар.

Ооң соңгу талазында күштүг электри энергиязының шугуму болгаш чылыдылга четкизиниң чер кырында кол хоолайы-биле холбаштыр хөй каът чаа бажыңнарның девискээрин тодарадырынга нарын айтырыглар турза-даа, Спутникте чуртталга болгаш социал тудугларны тудары уламчылап турар.

Бо микрорайоннуң Полигонная кудумчуда хөй квартиралыг каът бажыңнарны болгаш бичии уруглар садтарын кандыг шынарлыг тудуп турары-биле Владислав Ховалыг таныжып, оларны өй-шаанда тудуп доозарынга болгаш ажыглалга кииреринге шаптыктыг хире апаар айтырыгларны тудуг организацияларының удуртукчулары-биле сайгарып чугаалашкан. Чидиг айтырыгларның бирээзи – тус черниң чурттакчыларының аразында дашчы тудугжуларның республикада эвээжи. Өске республикалардан тудугжулар хөлезилеп алыр дээрге, коронавирус-биле холбаалыг кызыгаарлаашкыннар шаптыктаан. Нарын айтырыглар амгы үеде бар-даа болза, туттунуп турар бажыңнарны бо чылын ажыглалга кииререин тудугжуларның удуртукчулары магадылаан.

Тудуг ажылдары шаптараазыннар чок чоруп турар деп демдеглээри арай-ла ындыг. Тудугларның төлевилелин тудугжуларга озалдадыр бергени, акшаландырыышкынның орайтааны дээш өске-даа нарын айтырыглар турган болгаш ам-даа бар. Чижээлээрге, кылдынган ажылдары дээш акшаны "Мегастрой" тудуг организациязы амга чедир албааны.

"Мегастрой" 27 дугаар уруглар садының бажыңын тудуп үндүрүп, ооң шеверлел ажылдарын чорудуп турар. Ынчалзажок садиктиң агаар арыглаар системазының болгаш өртке удур медээ дериг-херекселдерин амга чедир тудуг объектизинде эккелбээни илерээн. Уруглар садының тудуун чорудуп турар "Мегастрой" тудуг организациязының директорунуң оралакчызы Марукиян ол дериг-херекселдерни Москвадан дарый садып алыр болгаш сөөртүп эккээр талазы-биле хемчеглерни ап чорудуп турарын, оларны эптээр ажылдарны дүрген кылырын Владислав Ховалыгга дыңнаткан. Уруглар садын Кызыл хоорайның чылыг болгаш изиг-соок суг системазынга кожарынга белеткээрин, садиктиң бодун ажыглалга бүрүнү-биле, орай-ла дизе, октябрь ортаа үезинде дужаарын "Мегастрой"-нуң удуртулгазы Владислав Ховалыгга аазаан.

Туттунуп турар 27 дугаар уруглар садынга 280 оолдар, уругларны хүлээп алыр талазы-биле организастыг белеткел ажылдары чоруп турар. Садикке киирер ажы-төлдүң даңзызы Кызылдың мэриязында бар. Ол уругларның барык шуптузу Спутник микрорайонда болгаш ооң чоок кавызында девискээрде өг-бүлелерниң ажы-төлү. Бичии уругларның албан чериниң штады 92 ажылдакчы, оларны база четчелеп эгелээн. 27 дугаар уруглар сады бичии уруглар албан чери кылдыр ажылдап эгелээринге эргежок чугула документилерни база баш бурунгаар чогуур албан черлеринде белеткеп турар.

Спутник микрорайоннуң Полигонная кудумчузундан чаттып баткан куруг девискээр алызы барып Кызылдың база бир онзагай микрорайону апаарының барымдаазы бар деп, Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг чугаалаан. Ол база барымдаалыг сөстер. Спутник микрорайондан Бай-Хаакче баар оруктуң белдиринге чедир туткан чаа автомобиль оруу, Каа-Хем суурже Магистральная автоорук келир үеде чаа микрорайоннуң чурттакчыларынга Кызылдың өске микрорайоннары-биле аргыжарынга эптиг боор.

Кызыл хоорайның мурнуу талакы девискээринде Иркутская кудумчуда "Энерготудуг" КХН-ниң тудуп турары бажыңнарның шынарын Владислав Ховалыг хынап көрген. "Чурттаары айыылдыг апарган бажыңнарның чурттакчыларын көжүрериниң" күрүне программазының акша-хөреңгизи-биле ол бажыңнарны тудуп турар. № 12 болгаш 13 бажыңнарда шеверлел ажылдары дооступ турар, оларны чоокку үеде ажыглалга киирип болур. № 18 болгаш 19 бажыңнарның тудуу барык доостур чыгаан.

"Энерготудуг" КХН-ниң тудуг ажыл-чорудулгазында коммерциялыг үлүг-хуу база бар. Ленин кудумчуда тудуп турар 54 дугаар бажыңның квартираларының хөй кезиин чурттакчы чонга садар, чүгле 5 хуузун "Чурттаары айыылдыг апарган бажыңнарның чурттакчыларын көжүрериниң" күрүне программазынга тускайлап бээр. "Энерготудуг" КХН-ниң директору Н. Крапивинниң чугаазы-биле алырга, ол бажыңдан квартира садып алыксаан кижилерниң саны квартираларның санындан хөй. Бажыңны чаа-ла тудуп турар болганда, ында квартираларның чиге өртээ билдинмес.

(Уланчызы 2-ги арында).

100 чыл ТАР

Бөгүнгү үндүрүлгеде:

ӨСКЕН ЧЕРИМ ШУЙУМ ОЛ-ДУР

3-кү арында

ХОСТУГ ҮЕҢЕРНИ АЖЫКТЫГ ЭРТТИРИҢЕР

4-кү арында

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ АЖЫЛДАП ЧОРДУВУС

8-ки арында

ЧАА ТУДУГЛАРНЫ ХЫНАП КӨРГЕН

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Тывада орук тудуун чорудуп турар "Восток" КХН тудуг материалдарын бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип ап, Кызыл хоорайга чуртталга бажыңнарын тудуп эгелээн. Иркутская кудумчуда баштайгы бажыңның эң адакы, чер иштинде каъдын тудуп үндүргеш, чер кырында бирги каъдының тудуун доозуп турар. Бо чуртталга бажыңы беш каът, 90 квартиралыг боор. 2022 чылдың чазын ону ажыглалга дужаарын планнаан. Ооң чанынга чаңгыс подъездилиг беш каът бажыңның тавaан салырынга тудугжулар белеткенип турар. Бо бажыңны 2022 чылдың чайын ажыглалга киирер ужурлуг. Келир чылын ажыглалга киирер бажыңнардан 36 квартираны чурттаары айыылдыг апарган бажыңнарның чурттакчыларынга тускайлап бээр, 40 квартираны өскүс уруглар эрге-байдалдыг кижилер алыр.

"Восток" КХН чуртталга бажыңнарын бодунуң бүдүргени тудуг материалдары-биле тудуп үндүрүп турар. Чүгле демир арматураны болгаш тускай демир опалубканы өске регионнардан садып алган.

Орук болгаш чуртталга тудуун чорудуп турар "Восток" кызыгаарлаан харыысалгалыг ниитилелдиң тудугжуларының ажылы-биле таныжып көргеш, оларның арга-мергежилин республикага нептередириниң кончуг чугулазын Владислав Ховалыг демдеглээн.

Владислав Ховалыг хыналда үезинде даалгаларны берген: ийи уруглар садынга 45 хонук дургузунда агаар арыглаар системаны болгаш өртке удур медээ дериг-херекселдерин саткаш, монтаж ажылдарын кылгаш, объектилерни октябрь 15-ке чедир дужаар. Ол ышкаш уруглар садының директорунга ажылдың шынарын шыңгыы хайгаараарын дилээн.

Ол ийи объектиде чылыг кожар ажылдарда берге айтырыглар бар. "Кызылдың ЧЭТ" бо хүнде бодунуң хүлээлгезин

күүсетпээн, тудуг сайыдының чугаазы-биле алырга, дугуржулга езугаар ажылы дээш акша-хөреңгини алган.

База уруглар садының болгаш ооң чоогунда девискээрлерниң чаагайжыдылгазын соңгаарлатпайн кылып эгелээрин ол дааскан. Регионнуң удуртукчузу шупту хүлээнип алган тудуг организацияларының ажылын шынарлыг болгаш үезинде күүседиринче кичээнгейни угландырарын негээн.

Шаңгыр-оол МОҢГУШ.
Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруктары.

Шуптузу чугула

КОЛ СОРУЛГА — АМЫДЫРАЛДЫ ЭКИЖИДЕРИ

Республиканың удуртукчузунуң кожууннарже ажыл-агыйжы үнүүшкүннери уламчылавышаан. Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг бо удаада Өвүр кожуунга барып четкен. Ол кожууннуң хөй-ле черлерге чедерин планнап турган. Ынчалза-даа эң-не берге айтырыглардыг объектилерге чедер деп шиитпирлээн. Канчаарга-даа, бир-ле дугаарында күүседир ужурлуг чугула сорулга чаңгыс черчурттугларывыстың амыдыралын экижидери болур.

Ол хыналда ажылын Солчур суурдан эгелээн. Май айның төнчүзүнде "Эзирлерниң уязы" губернатор төлевилели-биле спорт залды тудуп эгелээн. Тудуг ажылы кидин түлүк чоруп турар. Өзүп олурар келир үениң мөгелеринге спорт залын кылып бээр дээш, Солчурнуң эр хиндиктиг чурттакчылары демниг ажылдап турарлар. Тыва өг хевирлиг кылдыр каастап туткан спортчу залды күзүн өөредилге чылы эгелеп турар үеде ажыдар деп планнап турар. Амгы үеде ооң таваа салдынган, ханаларын тудуп дооскан, ажылдың хөй кезии кылдынган. Чүгле шала биле дээвиири артып калган. Агаар-бойдустуң шаптараазыннар тургузуп турары-биле, ажыл амдызында чоруттунмайн турар.

Тываның тудуг сайыдының оралакчызы Дамды Ажы: "Тайгадан ыяш бадырар дээрге чаъстыг үелер болуп, шаптараазыннар таваржып турар. Ынчалза-даа ажырбас, суурнуң чону чогум демниг, башкарып турар удуртукчуларның ажылы база шыңгыы, улусту хаара тудуп билир. Чүге дизе бо улустуң кайы хире демниг ажылдап турарын көрген болгаш, материал кээрге-ле саадатпайн кылыптар деп идегээр-дир мен. Сентябрь 1-ге чедир доозар ужурлуг бис" – деп чугаалаан.

Дараазында Владислав Ховалыг тус черниң Алексей Тугур-оол аттыг көдээ Культура бажыңын хынап көрген. Эрткен чылын капиталдыг септелгени кылган. Культура бажыңында хөй-хөй чаарттылгалар кылдынган: концерттер болгаш культураның улуг хемчеглерин эрттирер 200 олуттуг улуг зал, библиотека база бар. Амгы үеде 20 бөлгүм база ажылдап турар. Шак мындыг улуг, делгем өргээге ажылдаар кадрлар болгаш дериг херекселдер четпес дээрзин Культура бажыңының директору дыңнаткан. Владислав Ховалыг чогуур ужурлуг дериг-херекселди садып алырынче 1,5 млн. акша көрдүнгенин чугаалаан. Хамчыктыг аарыг үезинде шупту хемчеглер интернет четкизи таварыштыр болуп турар. Солчурнуң чурттакчылары идепкейлиг киржип турары кончуг эки. Солчур сумузунуң А. Тугур-оол аттыг Культура бажыңының директору Шолбан-Сылдыс Монгуш клубтуң ажыл-ижи эки талазынче өскерлип турар деп санап турар: "Капиталдыг септелге соонда чурттакчы чоннуң культура одаанче келири эки апарган. Ооң мурнунда чоннуң келири эвээш турган. Ону база кончуг онзалап демдеглеп турар бис. Ылаңгыя уруглар идепкейлии-биле үргүлчү кээп турар апарган".

"Дус-Даг суурда "Сорунза" губернатор төлевилели-биле кылып турар клуб тудуу турупкан. Тудуг материалдарын саткаш чорудуптарга, сентябрь 15-те тудугну дужаар кылдыр тус черниң тудугжулары-биле дугуруштувус. Шак-ла ындыг дугуржулгаларны Дус-Даг биле Чаа-Суур школаларының директорлары-биле база кылдывыс. Септелге кылыр акша-хөреңгини үндүрүп бергеш, өске-даа чидиг айтырыгларны шиитпирлеп бээривиске, олардан үе-шаанда кылдынган шынарлыг ажыл негеттинер ужурлуг. Кызымак өвүржүлер сөзүн тудар-ла боор" – деп, Владислав Ховалыг идегеп турар.

Республиканың удуртукчузу Өвүр кожууннуң төп эмнелгезинге база четкен. Ында 181 кижи ажылдап турар. Оларның иштинде 20 дээди эртемниг эмчи ажылдакчылары бар. Эргижирээн оран-савага капиталдыг септелге негеттинип турары каракка көскү. Бичии уруглар эмнелгези аварийлиг байдалда турар. Хеп чуур черинде дериг-херексел эргижиреп, ажыглалдан үнер четкен. Өвүрнүң төп эмнелгезиниң хеп чуур чериниң ажылдакчызы Людмила Монгуш: "Машинаны саткаш, капиталдыг септелгени кылып бээр дээрзин аазап турлар. Мен мында 14 чыл ажылдап тур мен. А бо машина дээрге 30 чыл чедип турар. Бо бүгүнү кылып бээр болза, дыка-ла эки ийик" – деп, ол чугаалаан.

Уруглар эмнелгезинге капитал септелгени кылыр болгаш хеп чуур машинаны садар шиитпирни Владислав Ховалыг хүлээп алган. Ол база бир муңгаранчыг байдалдарның бирээзи болуп турар. Акша-хөреңгини аңгылаан, чүгле дүрген ажылдап кириптери арткан.

Оон аңгыда ырак суурларның оруктарын база көрген. Торгалыг сuурже кежер көвүрүг 90 чылдарда туттунган. Чазын, чайын суг улгатканда, суггур чаашкыннар соонда оруктар болганчок үрелип, аай-дедир аргышкан чонга берге байдалды тургузуп турар. Өвүр кожууннуң чагырга даргазының оралакчызы Кежик Донгак: "Аргалыг болза бо көвүрүгнү бүрүнү-биле чаартып, бетоннар-биле быжыглаар болза эки. Чүге дизе үезин эртир ажылдап каан көвүрүг-дүр ийин" – деп дыңнаткан.

Владислав Ховалыг Дус-Даг карьеринге чедип, дус казып турар черниң ээзи-биле ужурашкан. Ооң чугаалап турары-биле алырга, бо чыл дургузунда 7 муң тонна дусту казарын планнап турар. Чаъс чүгээртей бээрге бульдозер биле экскаватор эккелгеш, кышка чедир белеткел ажылдарын чорудар.

Өвүр чону чаңчыккан аайы-биле Моол кызыгаарының ажыттынарын манап турар. "Хандагайты-Боршоо" российжи-моол кызыгаарны таварыштыр эртер аргаларын көвүдедир ажыл чөптүг чылдагааннар-биле келир чылче чыла берген. Ынчалза-даа 2023 чылда пункт чаа күш-биле ажылдап эгелээр. Ынчан ам Тывадан чүгле Моолче эвес, Кыдатче, Казахстанче болгаш кызыгааржыларның боттарының чугаазындан алырга Европаже безин чоруп болур апаар.

"Тыва чон дыка-ла шыдамык улус бис. Кыдыг-кыйыг-даа дивейн, улуг, биче суурларывыста кадыг-дошкун амыдыралды ам-даа тудуп чоруурувус ону бадыткап турар. А Чазактың ажыл-херээ – тус черлерде чидиг айтырыгларны билип ап,оларны шиитпирлевишаан, хөгжүлдени чедип алыры. Тываның Чазааның эң кол хүлээлгези ол болур ужурлуг. Нарын айтырыгларны сайгарып, аңаа-ла кандыг хемчеглерни алырын, үре-түңнелдиг болурун өөренип көрүп тур бис. Ынчангаш ыяап-ла бодум кожууннарның бо хүнде байдалы-биле таныжып турарым бо" – деп, Владислав Ховалыг демдеглеп турар.

Чыжыргана СААЯ.
Александр ЕНЗАКТЫҢ тырттырган чуруктары.

Көдээ ажыл-агыйы

ӨСКЕН ЧЕРИМ ШУЙИУМ ОЛ-ДУР

ХУУЗУНДА КАШ МАЛДЫГ

Бай-Тайга кожуунда Шуй сумузунуң чурттакчылары Буян болгаш Алдынай Кара-Салдар салгал дамчаан хойжулар. Аныяк малчыннар амгы үеде Алдыы Талдыг-Адыр деп черде ада-иезинден дамчып келген чүс ажыг хой, өшкүнү, бир аскыр өөр чылгыны, ол ышкаш он ажыг саар инектерни азырап, өстүрүп турар. Аныяк өг-бүлениң чугаазы-биле алырга, амдыызында губернатор төлевилелдеринге киришпээн, кол сорулга – хуузунда мал-маганның баш санын өстүрүп алыры.

– Уругларым иези-биле он чыл бурунгаар таныжып алган бис. Ол Мөңгүн-Тайганың кызы чүве. Кады эптиг-демниг чурттап чор бис. Ол-бо дижип, чемележип-даа көрбээн бис. Өөм ишти база чаңгыс-даа могаттынып көрбээн кижи болгай – деп хүлүмзүре аарак, мээң айтырыымга аныяк малчын, өг-бүлениң баштыңы Буян Кара-Сал харыылады. Бо-ла чайлагга, мал соондан, ужа-тура халып чорааш өзүп келдим. Ам бодум ажы-төлдүг малчын апардым. Кандыг-даа төлевилелдерге киришпээн бис. Ада-иевистен дамчып келген хуу өнчү болур каш шээр болгаш бода малывыс азырап, тудуп чоруурувус бо. Кышты хүр аштывыс, мал оолдаашкыны база чедиишкинниг болду. Чаңгыс берге айтырыг сиген кезилдезиниң үезинде сумуда машина-техниканың чедишпези. Ынчалза-даа кады төрээннерим ачызында, берге байдалдан уштунуп, өй-шаанда мал чемин кылып, белеткеп алыр-дыр бис – деп, аныяк малчын чугаазын доосту.

АЖЫЛ-ИШЧИ ШУЙНУҢ ЧОНУ

Бистиң сургакчылаашкынывыска Шуй сумузунуң баштыңы Андрей Кара-Донгак бисти удуртуп, баштап чораан. – Мээң чаңгыс чер-чурттугларым олут орбас, чыдын чытпас, ажылчын-кежээ улус. Ажыл чок деп чарбыттынып олурар чаңгыс-даа кижи тывылбас. Шупту ажылдап турар. Дора дизе, хлевин быжыргаш, чонунга садып-саарып алыр. Хой оолдаашкыны, сиген кезилдези, дүжүт ажаалдазы дээш көдээ черге ажыл-ла хөй. Ооң-биле черге-лештир күзүн кат-чимис чыыр, тооруктаар болгай.

Хой оолдаашкыны, сиген кезилдези болгаш каттаар, тооруктаар өйде кудумчуга анаа кылаштап чоруур кижи тывылбас. Шупту ажылдап турар. Шуй суурда чүгле хлеб садып турар садыгларның саны безин үш чедип турар. Анаа бажыңнарында быжыргаш, садып олурар улус база эвээш эвес. Кижи бүрүзү мал-маганныг, саап ижер инектиг. Чылдың-на чаңгыс сорулгавыс — мал челиниң белеткелин эрте доозуп алыры. Тайга эдээ чер болгаш сиген аажок үнер. Ынчангаш, эртежик кезип эгелээр чаңчылывыс-даа ол. Сиген-ширбиил белеткээр ажылга чүгле чаъс чагбас-ла болза, экизи ол – деп, Андрей Чагарович хөөреп олур.

МООЛДУГ-САЯКТЫҢ ТӨӨГҮЗҮ

Буян биле Алдынай Кара-Салдарның шээр болгаш бода мал өстүрүп, азырап чыдар чайлаа солун төөгүлүг чер болду. Ооң ады безин онзагай – Моолдуг-Саяк. Шаг шаанда бо черге моол омактыг кижи, ону сүрүп келген дайзыннардан шыргай арга-эзим, тайга черге чаштынып тургаш, алдырбайн барган.

– Силерниң мурнуңарда бо бедик тайганы көрүп тур силер бе, ооң ады Моолдуг-Саяк. Ада-өгбелерниң чугаазы-биле алырга, маңаа саяк аъттыг моол омак-сөөктүг кижи ону сүрген улустан бо муңгаш тайга черге чаштынып турган дээр. Ол олчаан туттурбайн дезе берген. Оон эгелээш-ле бо черниң адын Моолдуг-Саяк деп адап эгелээн. Бо дагның кырынче үнгеш, адаанче харап көөр чүве болза, дыка бедик кадыр туруг-дур ийин. Черле муң ажыг метр азы 1 километр-даа чедип тур боор. Мен бичии чорумда ашактар мынча деп чугаалажып олурар чүве: "Бо чыдар хая-даштыг туругга индейлерлиг кинолар тырттырар болза дыка тааржыр. Ындыг кинолар үндүрүп турар кижилерге сүмелеп көрзе деп, аразында чугаалажып олурар боор чүве – деп, Андрей Кара-Донгак төөгүп берди.

КАРА-ХӨЛДҮҢ КЫЗЫ

Бай-Тайга кожуун чер-девискээр талазы-биле республикада база бир улуг кожууннарның бирээзи. Шуй сумузундан Кара-Хөл сумузунга чедир аай-дедир автомашиналыг халдып турувуста-ла орайтай берген болгаш Кара-Хөлден ырак эвес чыдар малчын аалдарга хүн ажа бээрге чеде бердивис. Мында 200 ажыг шээр мал-биле кады саар инектер болгаш каш сарлыктарлыг арат-фермер ажыл-агыйлыг уруу, күдээзинге Зоя Иргит дузалажып олурар болду.

– Бо Өзен-Аксы деп чайлаг чер мээң ада-иемниң чурттап чораан чурту чүве. Амгы үеде мээң уруум, күдээм мында мал-маганын азырап, өстүрүп чоруур. Өшкү-хой, инек, сарлык болгаш чылгы мал дээш дөрт чүзүн малдыг бис. Бо чылын шээр болгаш бода малга таарымчалыг эки кыш болду. Хар улуг, соок кыш болур чадавас дээш, эрткен күзүн уруум, күдээм-биле сүмелешкеш, инектерни суурга кыштадырын шиитпирлээн бис. Ынчалза-даа кончуг-даа чылыг болгаш хар база эвээш кыш болду. Бо чылын база 5 автомашина ишти сигенни кезип, белеткеп алыр бис. Мээң арга-дуржулгам-биле алырга, бо удаада соок болгаш хар улуг кыш болур хевирлиг. Агаар-бойдус-биле кижи чугаалыг эвес. Черле баш бурунгаар белеткенип алганы дээре – деп, хоочун хойжу Зоя Иргит чугаалап олурду.

ЭРИИН АЖЫР МӨӨРЭЭН ХЕМ

Шуй суурдан ырак эвес черде Барлык болгаш Шуй хемнер агып чыдар. Сөөлгү каш чылдарда бо ийи хем суггур чаъстарның түңнелинде эриин ажыр үерлээш, суурнуң чурттакчы чонунга айыылдыг байдалды тургузуп эгелээн. Эң дүвүренчиг хүннер эрткен 2020 чылда болган. Шуй суурнуң эр хиндиктиг чурттакчыларының болгаш Бай-Тайга кожууннуң чагырга чериниң чорутканы күчүлүг машина-техниканың ачызында түр када камгалал чалдарны кылып, суг айыылын чайладып алыр аргалыг болган.

– Барлык хем эриин ажыр шурап баткаш, Шуй суурну хөме таварбазын дээр болза, камгалал чалдарны (дамба) тудары эргежок чугула. Онза байдалдың уржуктарын эрткен 2020 чылда Москвадан келген тускай комиссия өөренип көрген. Дамба тудар төлевилелдиң өртек-үнези 50 хире сая рубль деп түңнелди үндүрген чүве. Келир 2022 чылдан бээр ажылды чорудуп эгелээр дээрзинге бүзүрээр апаар.

Тайга эдээ чер болгаш бо хүннерде Бай-Тайга кожууннуң Шуй сумузунуң чурттакчылары өске кожууннарга деңнээрге сиген кезилдезинче эртежик кириптер. Ооң кол сорулгазы, күзүн өөредилге чылы эгелээринге чедир мал челиниң белеткелин доозуп алыры – деп, Шуй сумузунуң баштыңы Андрей Кара-Донгак демдегледи.

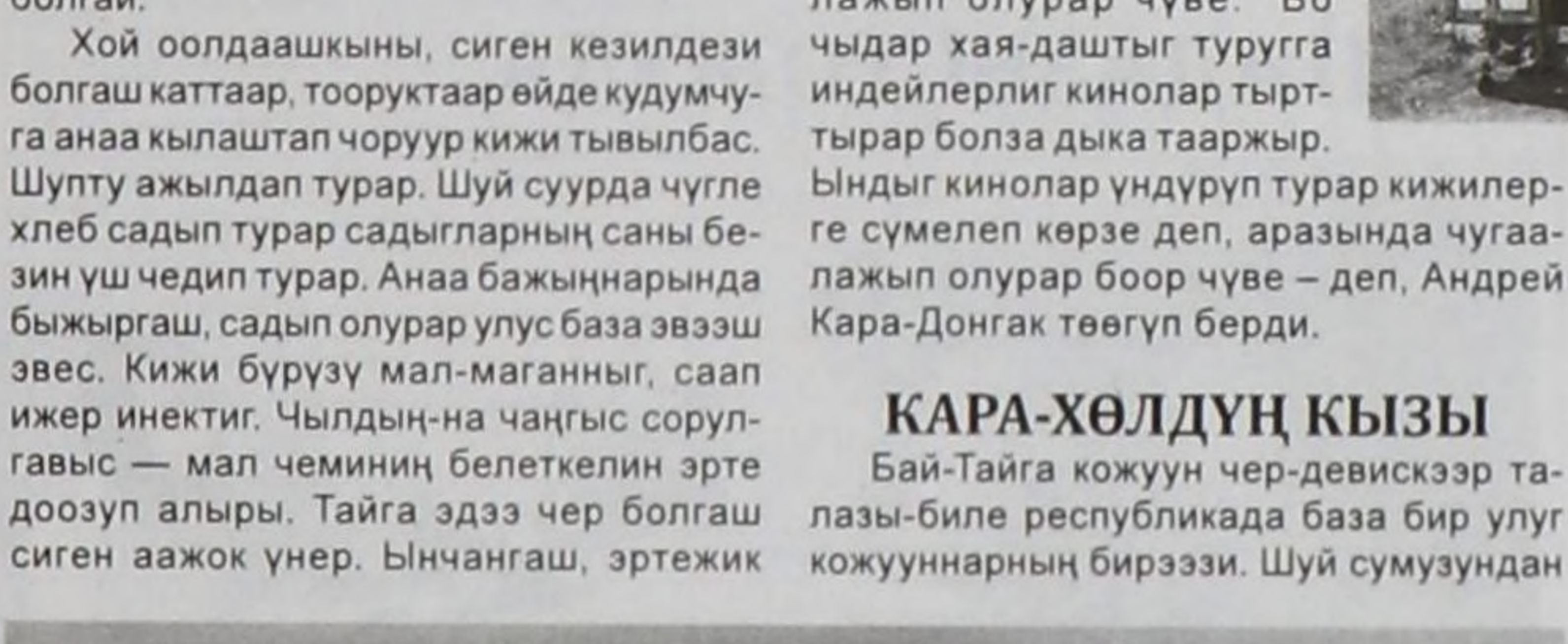

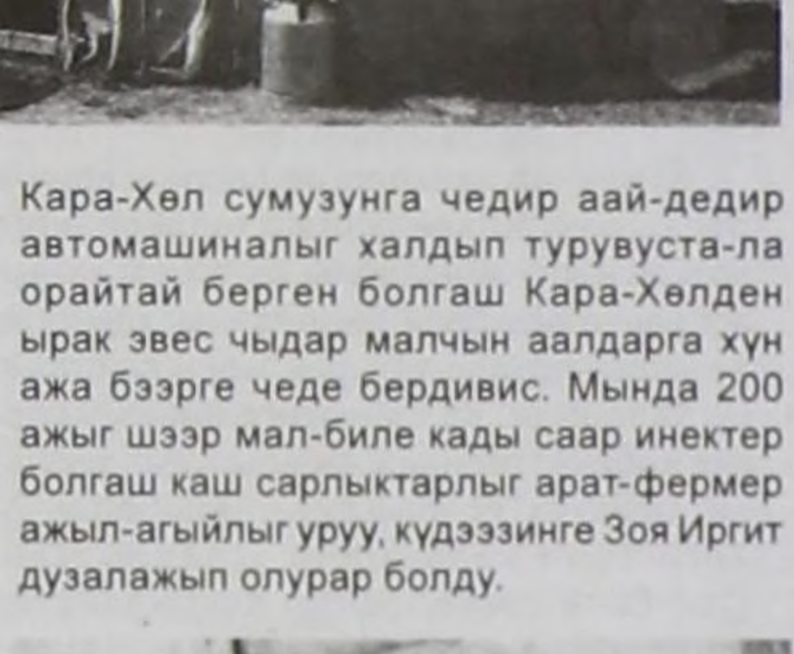

Мерген ОНДАР.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруктары.

Кадык камгалалы

ХОСТУГ ҮЕҢЕРНИ АЖЫКТЫГ ЭРТТИРИҢЕР

Бистиң ниитилеливисте арагалаар чорук амгы үеге чедир нарын айтырыг болуп артпышаан хевээр. Ооң бир көргүзүкчүзү – республиканың наркология диспансериниң сан-чурагайлары.

Наркология диспансериниң улуг эмчизи Ульяна Биче-оол арагалаар чорук-биле холбашкан республикада байдалды "Шын" солуннуң корреспондентизинге таныштырган.

Нарколог эмчилерниң хайгааралында 4000 ажыг кижи

Сөөлгү ийи чылда бүгү делегей коронавирус хамчыы-биле демиселди чорудуп турарын билир бис. Бистиң эмнелгевис база ол коргунчуг халдавыр-биле демиселге идепкейлиг киржип, бир дугаар обсерватор, улаштыр ковид госпиталь кылдыр ажылдап турган бис. Ынчалза-даа боттарывыстың харыылаар ужурлуг аарыг улузувусту база кичээнгей чокка арттырбайн, ол-бо өске эмнелгелерниң оран-саваларынга кыстынып тургаш, ажылывыс чорудуп турган бис. Ниитизи-биле наркология аарыгларынга хамаарышкан көргүзүглеривис улуг өскерлиишкиннер чок арткан. Алкоголизм азы наркоманиядан аараан кижилер хөй чылдар дургузунда эмненир, эмчилерниң хайгааралынга турар болгай.

2021 чылдың бирги чартыының сан-чурагайларын алыр болза, нарколог эмчилерниң хайгааралында 4207 кижи бар. Оларның барык 80 хуузу азы 3334 кижи – араганың хайынга алыскан улус. 55,3 хуузу херээжен улус, 18 назы четпээннер база бар.

Чүгле бо чылын алкоголизмден аараан деп тодараткан улустуң саны 160 кижи болган. Оларның хөй кезии – 90 кижи – херээженнер.

Алкоголизмден аараан улус-биле ажылдаар

Кудумчуда ээрик кылаштажып чоруур кижи бүрүзү алкоголизмден аараан болбас. Хөй-ниити, чону, чуртунуң мурнунда харыысалга чок, хостуг үезин шын ажыглап билбес, культуразы чавыс болганындан арагалап чоруур кижилер аравыста хөй. Ол улус араганы ишкеш, соксап каар, ээзиртир суксундан хамаарылгазы чок кижилер болур. Оларны аарыг кижилер кылдыр санавас, нарколог эмчиниң дузазы хереглеттинмейн турар. Шак ындыг кижилерни чагып-сургаар, кижизидер дээн хевирлиг ажылдарны чорудары негеттинип турар. Маңаа хөй-ниитиниң, чоок кижилериниң ролю улуг болур ужурлуг.

Араганы организми негеп туруп бээр, ол чокка шыдавас апаар аарыг байдалда чеде берген кижи-биле эмчилер, психологтар ажылдаар ужурлуг. Алкоголизм чадазы чеде бээри кижи бүрүзүнге аңгы-аңгы болур. Аарыг улустуң аразында кудумчуга чалчыттынып кылаштап турган ээзириктер-даа туруп болур. Ажылдап хүнзээш, кежээ бажыңынга ижип алыр кижилер-даа бар. Ынчангаш чугулалап айтып каар чүүлүм – нарколог эмчилер алкоголизмден аарый берген азы арага ишкениниң түңнелинде кадыкшылынга хора чедирген аарыг кижилер-биле ажылдаар. Аңаа немей профилактика ажылын коллективтер, организациялар, чон-биле чорудуп турар бис.

Бирги ээлчегде – араганың аспаандан уштунар

Наркология диспансериниң даңзызынче кирген улус чолаачылаар, боо-чепсек эдилээр эрге ап шыдавайн баар, эрге-хоойлу камгалаар органнарга ажылдаары, өске харыысалгалыг ажылдарже кирери база болдунмайн баар дээш оон-даа өске. Ынчалза-даа эмчи хайгааралында улус эмнедип алгаш, эмчиниң доктааткан үезинде арага-дары ишпейн, эмчиге барып хынадып, чурумнуг чоруп турар болза, ол даңзыдан уштуп кааптар болур. Кижиниң кадыкшылы кончуг, араганың аспаандан уштунуп алыры бир дугаар ээлчегге турар ужурлуг. Араганы-ла тиилеп алза, артканын кижи боду аайлап-башкарып алыр болгай.

Кожууннар аайы-биле

Алкоголизмден аараан улустуң сан-чурагайларын чаңгыс талалай көөрү база шын эвес апаар. Бо удаада чеди кожуунда аараан кижилерниң көргүзүглери республикада ортумак сан-чурагайдан хөй болуп турар: Барыын-Хемчик, Тожу, Чаа-Хөл, Тес-Хем, Бии-Хем, Кызыл кожууннар болгаш Кызыл биле Ак-Довурак хоорайларда. Ынчалза-даа бо кожууннарда наркологтарның багай эвес ажылдап турарын база көргүзүп турар – аарыг улусту эмчилер дилеп тып, олар-биле ажылды чорудуп, хайгааралынче ап турар.

Аарыг кижиниң күзели-биле эмнээр

Бистиң чуртувуста кандыг-даа аарыгдан эмнээрде, аарыг кижиниң эмнедиринге чөпшээрежип турар документ херек. Шаанда Совет Эвилелиниң үезинде хоойлу-дүрүм өске, ынчан албадал-биле эмнедип болур турган. Чон ону сактыр, араганың аспаанче киргеннерни туткаш, эмнедип каапса дээр. Бир талазында хоойлу-дүрүм аайы ындыг, өске талазында арага, наркотиктерден хамаарылгалыг апарган кижиниң ол хамчыктан езулуг адырлып алыр дээн күзели эмнээшкинниң чедиишкинниг болурунга дузалаар.

Эмнедип алыр күзели чок кижи-биле бистиң психолог эмчилеривис база чогуур ажылды чорудуп турар. Ынчалза-даа олар кижи бүрүзүн эмнедир кылдыр сургап шыдавайн баргылаар. Аарыг кижи боду хоралыг чаңчылындан адырлып алырын күзевес болза, канчаар-даа эмнеп каарга, катап ижип алыр болуру ында.

Албадал-биле эмнеп болур таварылгалар турар – чүгле суд шиитпири-биле. Оон аңгыда назы четпээннер эрге-ажыктарын камгалаар комиссия арагалаар ада-иелерни албан эмнедир деп шиитпирни үндүрүп болур. Ынчалза-даа бо удаада база ада-ие боттарының күзели-биле эмнелгеге келген турар ужурлуг.

Тыва чон ажы-төлүнге аажок болур болгай, ынчангаш дыка хөй таварылгаларда уругларын хавыртып алырындан корткаш, келгеш эмнедип алыр болгулаар. Бо чартык чылдың дургузунда комиссия 108 ада-иени нарколог эмчилерже чоруткан. Оларның аразындан 84 кижи эмнелгеге келген, 70 кижи эмнээшкинни эрткен.

Арагадан хораннангаш, 25 кижи амы-тынындан чарылган

Бо эрткен чартык чылда арага болгаш ооң суррогаттарынга хораннангаш 25 кижи амы-тынындан чарылган, 11 кижи – херээжен улус. Эрткен чыл-биле деңнээрге, ук сан-чурагай эвээжей бергенин айтып каары чугула.

Араганы ээзиртир суксун кылдыр "базынчактап" бодаан херзэ чок – ол канчаар-даа аажок хоралыг дайзын. Бир кижи чыл чылы-биле арага аймаан ижип чорааш, аарый бээр болза, бир кижи каш удаа "хөглеп-хөөрежипкеш" араганың аспаанче кире берип болур. Ынчангаш хостуг үени арага чокка, ажыктыг эрттирип өөренирин кижи бүрүзүнге күзээр-дир мен.

Бир эвес, нарколог азы психолог эмчилерниң арга-сүмези херек апарза, телефон дамчыштыр билип ап болур: 5-35-80, 8-963-253-0875. Уругларга база ээзди назылыгларга аңгы телефон ажылдап турар 8923-596-3484.

НАРКОЛОГ ЭМЧИЛЕР БРИГАДАЗЫ ТОЖУДА

Республиканың наркология диспансериниң специалистери чонга эмчи дузазын чедирери-биле Тожу кожуунче үнүүшкүнну кылган.

Нарколог эмчи, клиниктиг психолог болгаш социал ажыл талазы-биле специалистен тургустунган бригада Тоора-Хем, Ий болгаш Адыр-Кежиг суурларынга август 2-ден 5-ке чедир ажылдаан.

– Кожууннарже сургакчылаары бистиң ажыл-чорудулгавыстың база бир кол угланыышкыны болур. Бо удаада Тожу кожуунда нарколог эмчи Чойгана Манчын-оол база социал ажыл талазы-биле специалист Долаана Маадыр олар-биле кады келдивис. Шак мындыг ажыл үезинде арага, наркотиктер болгаш өске-даа хоралыг бүдүмелдер-биле холбашкан айтырыгларлыг чонну хүлээп ап, оларга арга-сүмевис кадып, айтырыгларынга харыылап, аарыг улустуң кадыкшыл байдалын хынап, херек таварылгаларда, эмнээшкинни чорудуп турар бис – деп, реснаркодиспансерниң социал-психологтуг ажылының удуртукчузу, клиниктиг психолог Оксана Чудурук дыңнаткан.

Эмнээшкин ажылындан аңгыда нарколог эмчилер бригадазы кожуун, сумуларның удуртукчулары, тус черниң специалистери-биле ужурашкан.

Кожуунда наркология диспансеринге эмнээшкин эрткен болгаш келдередилге эрткен чурттакчыларны катап аарыгның аспаанче киирбези-биле кандыг хевирлиг ажылды чорудар айтырыгларны сайгарып чугаалашкан. Кол кичээнгейни наркология кабинеттериниң ажылын хынаарынче, практиктиг ачы-дуза чедиреринче, арга-сүме кадарынче угландырган. Ооң-биле чергелештир специалистер нарколог эмчиниң хайгааралында турар тус кожууннуң чурттакчыларының, өг-бүлелерниң байдалын хынаар ажылынга база киришкен.

– Арага ижип азы наркотиктер ажыглап тургаш аараан кижилерни эмнеп каары чүгле бирги базым болур. Эмнелгеден үндүр бижиткен соонда, дыка хөй аарыг улузувус ол-ла арагалаар чорукче идиг бериптер амыдыралынче кирип, эш-өөрү-биле каттышкаш база катап арагадарыны ижип, наркотиктерни ажыглаптар болгулаар. Ынчангаш, шак бо эмнээшкин эрткен, ылаңгыя эмнелге келдередилгезин эрткен чурттакчыларын кожуун-суму удуртукчулары деткип, оларны тускай хайгааралга ап, хөй-ниити ажылынче хаара тудуп, чардыктырар болза эки. Ажыл-агыйга тургузуп, адак дизе, эки турачылар ажылынга-даа кииририштирип болур. Бо ажылдап чораан хүннеривисте аарыг улузувус-биле катап ужуражып, араганың, наркотиктерниң салдарынче катап кире бербес кылдыр чугааны чоруттувус – деп, нарколог эмчи Чойгана Манчын-оол чугулалап айыткан.

Нарколог специалистер ажылының аайы-биле 24 өг-бүлениң бажыңынга барып, оларның амыдырап-чурттап турар байдалын хынап, профилактиктиг ажылды чоруткан.

Арынны Шеңне ОНДАР белеткээн.

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир Тыва Республиканың девискээринге аңныыр курлавырларын олчалап тыварының үлүглериниң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫЫ

2009 чылдың июль 24-те хүлээп алдынган «Аңнаашкын дугайында болгаш аңныыр курлавырларын кадагалаарының дугайында база Россия Федерациязының чамдык хоойлужудулга актыларынче өскерилгелер киирериниң дугайында» №209-ФЗ федералдыг хоойлуга, Россия Федерациязының Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының «Аңныыр курлавырларын олчалап тыварының үлүглерин бадылаарының дугайында документини белеткээриниң болгаш хүлээп алырының база ынаар өскерилгелер болгаш негелделер киирериниң дугайында"дужаалынга, 2012 чылдың июль 9-та хүлээп алдынган Тыва Республиканың "Аңнаашкын дугайында болгаш Тыва Республиканың девискээринге аңныыр курлавырларын кадагалаарының дугайында" №1488ВХ-1 Хоойлузунга, Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының "Күрүне экспертизазының эксперт комиссиязының түңнелдерин бадылаарының дугайында" 2021 чылдың июль 10-да № 306 дужаалынга база Россия Федерациязының Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызының "2021-2022 чылдарның аңныыр сезонунда аңныыр курлавырларын олчалап тыварының үлүглерин сүмележип дугуржурунуң дугайында» бижиинге дүүштүр **доктаадырым болза:**

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республиканың девискээринге аңныыр курлавырларын олчалап тыварының үлүглерин бадылаар (кошкан).

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республиканың девискээринде турар аңныыр черлеринге аңныыр курлавырларын олчалап тыварының үлүглерин тодарадыр.

Бо Чарлыктың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың бойдус курлавырлары болгаш экология сайыдының оралакчызы А.О. Салчакка онаар (ажылчын телефону 8(39422) 5-61-60).

Бо Чарлыкты эрге-хоойлу медээлээшкининиң порталынга (www.pravo.gov.ru), «Интернет» медээ-телехарылзаа четкизинге салыр, «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тываның Чазааның Баштыңының албан-хүлээлгелерин түр күүседип турар В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2021 чылдың июль 30
№ 258

Тыва Республиканың Баштыңының 2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага сыынны олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевирниң чурттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң га	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери: баш	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: Сөөктелбээн мыйыстыг эр хиндиктиг аң	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: Сургун уезиниң эр аңы	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: Эр-кызы хамаарылга чокка	ооң иштинде: 1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	391,8	322	0,82	9	0	1	6	2
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	618	1,22	30	2	2	20	6
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	61	0,20	1	0	0	0	1
4	Өвүрнүң	318,8	127	0,40	3	0	0	2	1
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	426	0,72	12	0	1	8	3
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	549	1,17	27	2	2	17	6
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	109	0,43	3	0	0	2	1
8	Улуг-Хемниң	383,9	415	1,08	20	1	2	13	4
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	408	1,14	20	1	2	13	4
10	Таңдының	423,4	246	0,58	0	0	0	0	0
11	Кызыл кожууннуң	668,8	334	0,50	10	0	1	7	2
12	Бии-Хемниң	633,9	724	1,14	26	1	2	17	6
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	420	0,88	12	0	1	8	3
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажылагыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	22	2,06	0	0	0	0	0
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	282	1,94	14	1	1	9	3
13	Тес-Хемниң	552,6	386	0,70	11	0	1	7	3
14	Эрзинниң	826,3	1785	2,16	53	3	4	35	11
15	Каа-Хемниң	2 225,3	3606	1,62	205	13	15	134	43
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	2263	1,27	113	8	8	74	23
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажылагыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	288	3,76	20	1	2	13	4
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	389	2,85	27	2	2	17	6
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	283	2,91	19	1	1	13	4
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажылагыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	383	2,90	26	1	2	17	6
16	Тере-Хөлдүң	844,1	1442	1,71	72	3	7	47	15
17	Тожунуң	3 584,5	2470	0,69	74	4	7	48	15
	ШУПТУ	13 326,8	14 028	1,05	576	30	47	376	**123**

Тыва Республиканың Баштыңының 2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага тооргуну олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевирниң чурттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң га	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери: баш	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: эр аң (75%)	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: кыс аң	ооң иштинде: 1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	10
1	Бай-Тайганың	391,8	128	0,33	6	4	2	
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	257	0,51	12	9	3	
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	13	0,04	0	0	0	
4	Өвүрнүң	318,8	97	0,30	4	3	1	
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	180	0,31	9	6	3	
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	392	0,83	19	14	5	
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	142	0,56	7	5	2	
8	Улуг-Хемниң	383,9	14	0,04	0	0	0	
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	443	1,24	22	16	6	
10	Таңдының	423,4	262	0,62	0	0	0	
11	Кызыл кожууннуң	668,8	138	0,21	6	4	2	
12	Бии-Хемниң	633,9	949	1,50	46	33	13	
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	448	0,94	22	16	6	
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажылагыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	35	3,27	1	0	1	
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	466	3,20	23	17	6	
13	Тес-Хемниң	552,6	205	0,37	10	7	3	
14	Эрзинниң	826,3	173	0,21	8	6	2	
15	Каа-Хемниң	2 225,3	11117	5,00	554	413	141	
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	7111	3,99	355	266	89	
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажылагыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	445	5,82	22	16	6	
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	989	7,25	49	36	13	
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	1091	11,21	54	40	14	
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	1481	11,20	74	55	19	
16	Тере-Хөлдүң	844,1	574	0,68	28	21	7	
17	Тожунуң	3 584,5	1765	0,49	88	66	22	
	ШУПТУ	**13 326,8**	**16 849**	**1,26**	**819**	**607**	**212**	

Тыва Республиканың Баштыңының 2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага буурну олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевирниң чурттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң га.	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери: баш	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: Сөөктелбээн мыйыстыг эр хиндиктиг аң	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: Сургун уезиниң эр аңы	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: Эр-кызы хамаарылга чокка	ооң иштинде: 1 хар четпээн,баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	391,8	0	0,00	0	0	0	0	0
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	44	0,09	1	0	0	0	1
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	0	0,00	0	0	0	0	0
4	Өвүрнүң	318,8	0	0,00	0	0	0	0	0
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	84	0,14	2	0	0	1	1
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	94	0,20	2	0	0	1	1
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	0	0,00	0	0	0	0	0
8	Улуг-Хемниң	383,9	95	0,25	2	0	0	1	1
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	0	0,00	0	0	0	0	0
10	Таңдының	423,4	38	0,09	0	0	0	0	0
11	Кызыл кожууннуң	668,8	126	0,19	3	0	0	2	1
12	Бии-Хемниң	633,9	375	0,59	10	0	0	7	3
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	149	0,31	4	0	0	3	1
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажылагыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	15	1,40	0	0	0	0	0
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	211	1,45	6	0	0	4	2
13	Тес-Хемниң	552,6	170	0,31	5	0	0	4	1
14	Эрзинниң	826,3	126	0,15	3	0	0	2	1
15	Каа-Хемниң	2 225,3	1106	0,50	33	0	4	20	9

(Уланчызы 6-7-ги арыннарда).

(Уланчызы. Эгези 5-ки арында).

15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	729	0,41	21	0	3	13	5
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	156	2,04	7	0	1	4	2
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	28	0,21	0	0	0	0	0
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	82	0,84	2	0	0	1	1
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	111	0,84	3	0	0	2	1
16	Тере-Хөлдүң	844,1	340	0,40	10	0	1	7	2
17	Тожунуң	3 584,5	1403	0,39	42	0	6	27	9
	ШУПТУ	13 326,8	4 001	0,30	113	0	11	72	**30**

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага дырбактыгны олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевириниң курттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң га	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери: баш	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: сөөктелбээн мыйыс-тыг эр хиндиктиг аң	сургун үезиниң эр аңы	эр-кызы хамаарыл-га чокка	1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	391,8	4	0,01	0	-	-	0	-
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	4	0,01	0	-	-	0	-
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	3	0,01	0	-	-	0	-
4	Өвүрнүң	318,8	6	0,02	0	-	-	0	-
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	19	0,03	0	-	-	0	-
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	17	0,04	0	-	-	0	-
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	3	0,01	0	-	-	0	-
8	Улуг-Хемниң	383,9	0	0,00	0	-	-	0	-
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	28	0,08	1	-	-	1	-
10	Таңдының	423,4	30	0,07	0	-	-	0	-
11	Кызыл кожууннуң	668,8	9	0,01	0	-	-	0	-
12	Бии-Хемниң	633,9	23	0,04	0	-	-	0	-
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	4	0,01	0	-	-	0	-
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажыл-агыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	2	0,19	0	-	-	0	-
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	17	0,12	0	-	-	0	-
13	Тес-Хемниң	552,6	19	0,03	0	-	-	0	-
14	Эрзинниң	826,3	81	0,10	4	-	-	4	-
15	Каа-Хемниң	2 225,3	135	0,06	4	-	-	4	-
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	96	0,05	4	-	-	4	-
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	10	0,13	0	-	-	0	-
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И.Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	6	0,04	0	-	-	0	-
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	10	0,10	0	-	-	0	-
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	13	0,10	0	-	-	0	-
16	Тере-Хөлдүң	844,1	56	0,07	2	-	-	2	-
17	Тожунуң	3 584,5	124	0,03	6	-	-	6	-
	ШУПТУ	**13 326,8**	**561**	**0,04**	**17**	-	-	**17**	-

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага эликти олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевириниң курттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң га	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү.	Олчалап тыварының үлүглери: баш	Ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: сөөктелбээн мыйыстыг эр хиндиктиг аң	сургун үезиниң эр аңы	эр-кызы хамаарылга чокка	1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	391,8	1184	3,02	35	0	5	19	11
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	2137	4,23	64	0	9	35	20
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	175	0,59	5	0	0	3	2
4	Өвүрнүң	318,8	180	0,56	5	0	0	3	2
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	1013	1,72	50	0	7	28	15
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	1212	2,58	60	0	9	33	18
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	467	1,85	14	0	2	7	5
8	Улуг-Хемниң	383,9	960	2,50	48	0	7	26	15
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	1512	4,23	75	0	11	41	23
10	Таңдының	423,4	1090	2,57	0	0	0	0	0
11	Кызыл кожууннуң	668,8	1570	2,35	78	0	11	43	24
12	Бии-Хемниң	633,9	1961	3,09	97	0	13	54	30
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	1703	3,57	85	0	12	47	26
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажыл-агыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	18	1,68	0	0	0	0	0
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	240	1,65	12	0	1	7	4
13	Тес-Хемниң	552,6	1018	1,84	50	0	7	28	15
14	Эрзинниң	826,3	2546	3,08	76	0	11	42	23
15	Каа-Хемниң	2 225,3	10826	4,86	332	0	48	181	103
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	9850	5,53	295	0	44	162	89
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	232	3,03	11	0	1	6	4
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	483	3,54	14	0	2	7	5
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	110	1,13	5	0	0	3	2
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	151	1,14	7	0	1	3	3
16	Тере-Хөлдүң	844,1	3670	4,35	110	0	16	61	33
17	Тожунуң	3 584,5	5740	1,60	287	0	43	157	87
	ШУПТУ	13 326,8	37 261	2,80	1 386	0	199	761	**426**

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага морзукту олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевириниң курттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери: баш	ооң иштинде: 1 хардан улуг, баш: сөөктелбээн мыйыстыг эр аң	сургун үезиниң эр аңы	эр-кызы хамаарылга чокка	1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	391,8	356	0,91	21	-	-	21	-
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	68	0,13	4	-	-	4	-
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	32	0,11	1	-	-	1	-
4	Өвүрнүң	318,8	238	0,75	14	-	-	14	-
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	60	0,10	3	-	-	3	-
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	72	0,15	4	-	-	4	-
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	59	0,23	3	-	-	3	-
8	Улуг-Хемниң	383,9	76	0,20	4	-	-	4	-
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	94	0,26	5	-	-	5	-
10	Таңдының	423,4	253	0,60	0	-	-	0	-
11	Кызыл кожууннуң	668,8	357	0,53	21	-	-	21	-
12	Бии-Хемниң	633,9	361	0,57	21	-	-	21	-
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	361	0,57	21	-	-	21	-
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажыл-агыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	0	0	0	-	-	0	-
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	0	0	0	-	-	0	-
13	Тес-Хемниң	552,6	76	0,14	4	-	-	4	-
14	Эрзинниң	826,3	112	0,14	6	-	-	6	-
15	Каа-Хемниң	2 225,3	1320	0,59	79	-	-	79	-
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	1320	0,59	79	-	-	79	-
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	0	0	0	-	-	0	-
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	0	0	0	-	-	0	-
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	0	0	0	-	-	0	-
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	0	0	0	-	-	0	-
16	Тере-Хөлдүң	844,1	987	1,17	59	-	-	59	-
17	Тожунуң	3 584,5	502	0,14	30	-	-	30	-
	ШУПТУ	**13 326,8**	**5 023**	**0,38**	**279**			279	

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага хүрең адыгны олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыш-тыр аңныыр черлериниң аттары	Хевирниң чурттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң.	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери				
					баш	оон иштинде: 1 хардан улуг, баш: сөөктелбээн мыйыстыг эр аң	сургун уезиниң эр аңы	эр-кызы хамаарылга чокка	1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	151,1	50	0,33	5	-	-	5	-
2	Барыын-Хемчиктиң	207,9	60	0,29	6	-	-	6	-
3	Мөңгүн-Тайганың	19,4	10	0,52	1	-	-	1	-
4	Өвүрнүң	75,6	40	0,53	4	-	-	4	-
5	Чөөн-Хемчиктиң	275,0	120	0,44	12	-	-	12	-
6	Сүт-Хөлдүң	275,4	60	0,22	6	-	-	6	-
7	Чаа-Хөлдүң	84,3	20	0,24	2	-	-	2	-
8	Улуг-Хемниң	171,7	140	0,82	14	-	-	14	-
9	Чеди-Хөлдүң	226,5	120	0,53	12	-	-	12	-
10	Таңдының	184,9	90	0,49	0	-	-	0	-
11	Кызыл кожууннуң	357,5	120	0,34	12	-	-	12	-
12	Бии-Хемниң	481,1	220	0,46	28	-	-	28	-
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	324,8	149	0,46	22	-	-	22	-
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажыл-агыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	5	0,46	0	-	-	0	-
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	66	0,46	6	-	-	6	-
13	Тес-Хемниң	162,2	130	0,80	13	-	-	13	-
14	Эрзинниң	367,8	120	0,33	12	-	-	12	-
15	Каа-Хемниң	1 578,9	750	0,48	83	-	-	83	-
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 136,4	545	0,48	54	-	-	54	-
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	35	0,48	5	-	-	5	-
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	64	0,48	9	-	-	9	-
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	45	0,48	6	-	-	6	-
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	61	0,48	9	-	-	9	-
16	Тере-Хөлдүң	611,7	310	0,51	31	-	-	31	-
17	Тожунуң	2 765,6	1 500	0,54	120	-	-	120	-
	ШУПТУ	**10 056,6**	**3 860**	**0,38**	**361**	-	-	**361**	-

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага те-чуңманы олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевирниң чурттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери				
					баш	оон иштинде: 1 хардан улуг, баш: сөөктелбээн мыйыстыг эр аң	сургун уезиниң эр аңы	эр-кызы хамаарылга чокка	1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	235,3	688	1,76	34	-	-	34	-
2	Барыын-Хемчиктиң	-	0	0,00	0	-	-	0	-
3	Мөңгүн-Тайганың	245,0	2606	8,72	80	-	-	80	-
4	Өвүрнүң	65,7	521	1,63	26	-	-	26	-
5	Чөөн-Хемчиктиң	23,5	196	0,33	9	-	-	9	-
6	Сүт-Хөлдүң	33,7	368	0,78	18	-	-	18	-
7	Чаа-Хөлдүң	32,0	749	2,96	20	-	-	20	-
8	Улуг-Хемниң	73,1	631	1,64	26	-	-	26	-
9	Чеди-Хөлдүң	-	0	0,00	0	-	-	0	-
10	Таңдының	-	0	0,00	0	-	-	0	-
11	Кызыл кожууннуң	16,7	217	0,32	10	-	-	10	-
12	Бии-Хемниң	-	0	0,00	0	-	-	0	-
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран" сыын ажыл-агыйының" хааглыг аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
13	Тес-Хемниң	15,3	156	0,28	7	-	-	7	-
14	Эрзинниң	98,0	778	0,94	38	-	-	38	-
15	Каа-Хемниң	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И.Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	-	0	0,00	0	-	-	0	-
16	Тере-Хөлдүң	29,4	224	0,27	11	-	-	11	-
17	Тожунуң	-	0	0,00	0	-	-	0	-
	ШУПТУ	**867,7**	**7 134**	**0,54**	**279**			279	

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага алды-кишти олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Тыва Республиканың кожууннарынга хамаарыштыр аңныыр черлериниң аттары	Хевирниң чурттап чаңчылчаан чериниң шөлү, муң га	Аңныыр курлавырларының хевириниң саны, баш	1000 га черде аңнарның санының көргүзүү	Олчалап тыварының үлүглери				
					баш	оон иштинде: 1 хардан улуг, баш: сөөктелбээн мыйыстыг эр аң	сургун уезиниң эр аңы	эр-кызы хамаарылга чокка	1 хар четпээн, баш
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Бай-Тайганың	391,8	82	0,21	28	-	-	28	-
2	Барыын-Хемчиктиң	505,5	87	0,17	30	-	-	30	-
3	Мөңгүн-Тайганың	299,0	0	0,00	0	-	-	0	-
4	Өвүрнүң	318,8	31	0,10	10	-	-	10	-
5	Чөөн-Хемчиктиң	588,4	210	0,36	73	-	-	73	-
6	Сүт-Хөлдүң	470,2	192	0,41	67	-	-	67	-
7	Чаа-Хөлдүң	253,1	29	0,11	0	-	-	0	-
8	Улуг-Хемниң	383,9	76	0,20	26	-	-	26	-
9	Чеди-Хөлдүң	357,2	375	1,05	131	-	-	131	-
10	Таңдының	423,4	265	0,63	0	-	-	0	-
11	Кызыл кожууннуң	668,8	55	0,08	19	-	-	19	-
12	Бии-Хемниң	633,9	542	0,86	183	-	-	183	-
12.1	Бии-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	477,6	280	0,59	98	-	-	98	-
12.2	ТР-ниң күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези "Туран"сыын ажыл-агыйының" хааглыг аңныыр чери	10,7	19	1,78	0	-	-	0	-
12.3	"Рысь" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	145,6	243	1,67	85	-	-	85	-
13	Тес-Хемниң	552,6	251	0,45	87	-	-	87	-
14	Эрзинниң	826,3	276	0,33	96	-	-	96	-
15	Каа-Хемниң	2 225,3	6842	3,07	2392	-	-	2392	-
15.1	Каа-Хем кожууннуң хөйге чедингир аңныыр чери	1 782,8	5554	3,12	1943	-	-	1943	-
15.2	"Сээрбек" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы" КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	76,5	115	1,50	40	-	-	40	-
15.3	Хууда сайгарлыкчы А.И. Пермяковтуң хааглыг аңныыр чери	136,5	133	0,97	46	-	-	46	-
15.4	"Енисейниң тывыш компаниязы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	97,3	441	4,53	154	-	-	154	-
15.5	"Үнжей" аңныыр-тывыш ажыл-агыйы"КХН-ниң хааглыг аңныыр чери	132,2	599	4,53	209	-	-	209	-
16	Тере-Хөлдүң	844,1	320	0,38	112	-	-	112	-
17	Тожунуң	3 584,5	9396	2,62	3288	-	-	3288	-
	ШУПТУ	13 326,8	19 029	1,43	6 542	-	-	6 542	-

Тыва Республиканың Баштыңының
2021 чылдың июль 30-де № 258 Чарлыы-биле бадылаан

2021 чылдың август 1-ден 2022 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республикага аңныыр курлавырларын олчалап тыварының ҮЛҮГЛЕРИ

№ пп	Аңныыр курлавырларының хевири	Аң-меңниң саны	Олчалап тыварының үлүү, оон иштинде: 1 хардан улуг		хар чедир		үлүгнүң шуптузу	
			баш саны	үлүгден хуузу	баш саны	үлүгден хуузу	баш саны	баш санындан хуузу
1	Буур	4001	83	73,5	30	26,5	113	2,82
2	Сыын	14028	453	78,6	123	21,4	576	4,11
3	Элик	37261	960	69,3	426	30,7	1386	3,71
4	Тооргу	16849	819	100	0	0	819	4,86
5	Те-чуңма	7134	279	100	0	0	279	3,90
6	Алды-киш	19029	6542	100	0	0	6542	34,37
7	Дырбактыг	561	17	100	0	0	17	3,0
8	Хүрең адыг	3860	361	100	0	0	361	9,35
9	Морзук	5023	279	100	0	0	279	5,5

100 чыл ТАР

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ АЖЫЛДАП ЧОРДУВУС

Солагай талазындан ССРЭ-ниң КАК даргазы Голуб, ТАССР-ниң Дээди Совединиң даргазы Ч-Д. Ондар, СЭКП Тыва обкомунуң I-ги секретары Г. Ширшин, Таңдының партия райкомунуң I-ги секретары В. Дунаевский, "Коммунизмниң херели" совхозтуң партком секретары Б. Балчий-оол.

1980 чылдың төнчүзүнде СЭКП Тыва Обкомунуң болгаш Сайыттар чөвүлелиниң хүлээттинген доктаалының шиитпири-биле Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 60 чыл оюн тускай демдеглээрин айыткан.

Ол улуг ажылды Обком бюро кежигүннеринге Таңды райкомунга, райкүүскомунга дааскан турган.

Таңды райком болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга 60 чылды күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур, шупту күштү Кочетов суурнуң сайзыралынче угландырып, Обком партияның доктаалын күүседиринче бүгү чонну эвилелдеп чаагайжыдылга ажылдарын эки чорудуп, часкы тарылганы чедиишкинниг доозуп, мал ажылынга болгаш өске-даа адырларга шалыпчы айларны чарлап, социалистиг чарышты калбартырын даскан.

Мурнуку одуругга коммунистер, аныяктарның комсомолчу бригадаларын тургузарын негээн.

ТАР-ның 60 чыл оюн демдеглээр хемчеглерде Элегес-Аксындан Кочетов уунче чазаглыг орукту кылыры, Межегей хемни кежир көвүргүнү тудары, музей комплекизин чаартыры болгаш суурнуң иштинге кудумчуларга асфальт чадары көрдүнген турган.

Суурнуң өөредилге, культура болгаш кадык камгалал адырларынга септелге, чаартылга чорударын шиитпирлээн.

Ол бүгү хемчеглерни күүседири-биле Обком партияның секретары А.И. Ванжага, обкомнуң килдис эргелекчизи А.К. Канзайга, культура сайыды А.С. Серенге даскан.

Таңды райкомундан 2 дугаар секретарь Н.Ф. Болотовка, райкүүскомдан оралакчы дарга Ф.Л. Благининге болгаш "Коммунизмниң херели" совхозтуң партком секретары Б.К. Балчий-оолга онааган.

Бүгү ажыл-иш 1981 чылда кончуг шалыпкын эгелээн. Музей девискээринге чаа бажыңнарны, тускай мемориалдыг тураскаал-стелланы, экспонаттарны чаартыры дээш баар турган. Ооң кадында суурнуң иштинге көскү агитацияны кылып, соцчарыштың түңнелдерин көскү чырыдып, мурнакчыларны шаңнап-мактаар ажыл үргүлчүлээн.

Чеди хонук болгаш-ла эгезинде Альберт Ванжа дарга тускай штаб хуралын эрттиргеш, кылган ажылдарны түңнеп, үнер неделяда кылыр ажылдарның планын тодарадып, бүгү күштү мөөңнээн.

1981 чылдың сес айга чедир ТАР-ның 60 чыл оюн эрттирер доктаалга сылдап алгаш, суурувустуң иштики овур-хевирин онза кылдыр чаартканывысты ам эскерип тур мен.

Межегей хемни кежир даш көвүрүг, чазаглыг орук, суурнуң дөрт кудумчуларынга асфальтыны чаткан. Совхозтуң чаа конторазын, школа, культура, эмнелге оран-савазының септелгезин чогумчалыг чаартканы өөрүнчүг. Школаның спортзал талазынга улуг ханага тыва тоолга үндезилеп содак-шудактыг, тыва идиктиг, кежегелиг маадырның овур-хевирин бедик тайгалар баарынга девип турар кылдыр сиилбээни келген аалчыларны, улус-чонну кайгаткан. Ол үеде пано-чурукту чамдык даргалар хүлээксевейн, сойгалап-даа турдулар. Мен ол бодалымны улуг чогаалчывыс, ол үеде музейниң эртем ажылдакчызы Кенин-Лопсаң Бора-Хөөевич чогаалчы-биле сүмележип, музей директору турган Николай Конгарның деткимчези-биле Алдын-оол Каңзай дарга, сайыт Анатолий Серенниң чөпшээрелин алган турдум.

Суурувус чону бедик көдүрлүүшкүннүг бажың-балгат, оран-савазын аштап-арыглап, огород-садын кедергей эки ажаап ап турганы өөрүнчүг. Кудумчулар аразынга соцчарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрүп, шаңнал-мактаалдарны тыпсып турганы дээштиг болганы магат.

Музейниң чаа бажыңын септеп доoскаш, иштин экспонаттар-биле дерээни музей ажылдакчыларының шудургу улуг ажылын көргүскен. Музей салбырының эргелекчизинге хоочун башкы Элдиг-оол Седен-Ламаaевич Монгушту томуйлааны чазыг болбаан.

Совхозтуң чымыштыг ажылдары: мал кыштаглаашкыны, часкы хову ажылдары, хой кыргылдазы, сиген кезилдези, кышка белеткел дээш өске-даа чымыштыг ажылдарга чонну хаара туткан. Суур иштинге үргүлчү шефтер үзүлбес турган.

Улуг байырлалга чедир 3 хонук бурунгаар улуг стелла тураскаалды тургузуп, чадаландыр бетоннап дooскан. Бетону кургап четтикпейн, базарга буступ-даа турду. Чогум ажырбас болган. Ол дээш мээң дүвүреп турганымны ам кээп кайгап чоруур мен.

Байырлалдың эгези төөгүнүң тураскаалынга чечектер салыр езулал-биле эгелээн. СЭКП Тыва Обкомунуң бирги секретары эш Григорий Чоодуевич Ширшин, Дээди Советтиң даргазы Чимит-Доржу Байырович Ондар, Таңды райком партиязының бир дугаар секретары Вячеслав Вячеславович Дунаевский, райкүүском даргазы Таисья Санчыевна Тюлюш, "Коммунизмниң херели" совхозтуң партком секретары мен, Борис Константинович Балчий-оол баштады дириг чечектерни мөгейип салган бис.

Хүндүлүг аалчылар – Тыва күрүнениң хоочуннары Хертек Амырбитовна Анчымаа-Тока, Байкара Шөжүлбеевна Долчаңмаа, Александр Маныгыевич Чымба олар келген.

Тываның партия-совет, эртемниң, культураның хоочуннары, билдингир артистер, чогаалчылар, эртемденнер, көдээниң мурнакчылары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары Фаина Антоновна Радионова, Вадим Орамбалович Оюн, Социалистиг күш-ажылдың маадырлары Уйин-оол Андреевич Бавын-оол, Василий Оюнович Янчат өскелер-даа база турду.

Кочетов суурнуң культура бажыңынга байырлыг хурал болган. Ол хуралга Григорий Ширшин байыр чедирип илеткелди кылган. Байырлыг хуралга мурнакчыларны шаңнап-мактап, улуг концерт көргүзүү-биле доозулган. Келген аалчыларны чоннуң ыраажызы Оюн Болдукпанның "Межегейим" деп ырызы-биле ажытканы төөгүде арткан.

Ынчан мен аныяк партия ажылдакчызы, Тываның чазааның даргазы, сөөлүнде Область күүсекчи комитединиң даргазы, беш Ленин ордениниң эдилекчизи, хоочун А.М. Чымба дарганың холун тудуп, таныжып чугаалажыр аргалыг болганымга мынчага дээр өөрүп чоруур мен. Дыка-ла чогумчалыг аргасүмени кадып, моон-даа соңгаар эки эртем-билиг чедип, чонунга бараан болуп ажылдаарын йөрээгени уттундурбас. Холум тудуп байырлажып тура чагаан сөстери амга чедир кулаамда чаңгыланып чораан дег.

Ынчалдыр суурувусту аяншинчи киирип, хөй нациялыг чонувус эптиг-найыралдыг, чедиишкинниг ажылдап, чурттап чорааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилери, онзагайларның бирээзи ТА-ның болгаш Тываның партия-чазактың көскү ажылдакчызы, Улуг хуралга Оюннарның Ажыкай ноянның оглу Агбаан-оол-биле кады үдеп чораан Ортун-оол Мидикпенович Оюн (Ортун-оол Сергей Мидикпенович) дириг херечи болганы солун.

Эки турачылар Ойдупаа алышкылар, Баазан Оюн алышкылар, Алексей Аев, Николай Елизаров, Павел Тихонов, колхоз даргазы чораан фронтучу Алексей Рудин, Хүндүлелдиң Демдээ Орденниң дөрт дакпыр эдилекчизи, колхоз даргазы чораан Дмитрий Дардаш, алдарлыг башкы Хопеек Шыыраповна Балчий-оол, Кара-кыс, Максим Мунзуктар, Сиин-оол Оюн, Екатерина Танова, Степан Сарыг-оол дээш көвей алдарлыг улустарывыс байырлыг хуралдың киржикчилери болуп аалдап келгени өөрүнчүг.

База бир солун чүүл – Сеулга болган Олимпий оюннарының хостуг хүрешке хүлер медальдың эдилекчизи Сергей Захарович Карамчаков Кочетов суурга бистиң оолдар-биле бир дөмей хүрежип, эдержип чорааны чоннар аразынга быжыг найыралдың херечизи.

Партия-чазактың ачызында ажылдап, чурттап чораан суурувуска дыка көвей ажыктыг чүүлдерни кылдырып ап, бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап чордувус. Хүндүлүг аалчыларывыска тускай суй-белектерни сунуп, шай-суксунну кудуп үдээн бис.

Борис БАЛЧИЙ-ООЛ,
ТАР-ның ажылдакчызы,
күрүне албаның хоочуну,
1981-1983чылдарда совхозтуң
партком секретары.

Чуруктарны авторнуң хуу архивинден алган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының сески чыыжының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларында, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының – Баштыңының хуусаа бетинде соңгулдаларында чурттап турар чериниң аайы-биле бүрүткел чок хамаатыларның бадылаарынга соңгулда участогун тодарадырының дугайында

2021 чылдың август 9 162/867-7 Кызыл хоорай

"Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 17 чүүлүнүң 6.1 кезээнге, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазының – Баштыңының соңгулдаларының дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 22 чүүлүнүң 4 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Россия Федерациязының Федералдыг Хуралының сески чыыжының Күрүне Думазының депутаттарының соңгулдаларында, Тыва Республиканың Чазааның Даргазының – Баштыңының хуусаа бетинде соңгулдаларында соңгукчуларның бадылаашкыннарын түңнеп үндүрери, бадылаашкыннарны санаары-биле Россия Федерациязының иштинде чурттап турар чериниң аайы-биле бүрүткел чок хамаатыларның бадылаарынга Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, б. 59/1 (№ 1 школа) адресте турар Чүлдүм № 14 соңгулда участогун тодарадыр.

2. Бо доктаалды Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязынче чоргузар.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Ш.Х. Ооржакка онаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» республика солуннарынга парлаар база Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Интернет" информас-телехарылзаа четкизинде албан езулуг сайтызынга салыр.

**Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
Ш.Х. ООРЖАК.**

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр Чойгана Шивит-ооловна Седен-оолду бүрүткээриниң дугайында

2021 чылдың август 9 №162/869-7 Кызыл хоорай

"Россия Федерациязының коммунистиг партиязы" политиктиг партияның Тывада республика салбырының Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр депшиткени Чойгана Шивит-ооловна Седен-оолдуң "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң база "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң негелделериниң сагылгазын хынап көргеш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дараазында чүүлдерни тодараткан.

Чойгана Шивит-ооловна Седен-оолдуң депшидилгезиниң чуруму "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 35, 38 чүүлдериниң, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 25 – 27 чүүлдериниң негелделеринге дүгжүп турар.

"Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлүн, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 29 чүүлүн удурту болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. "Россия Федерациязының коммунистиг партиязы" политиктиг партияның Тывада республика салбырының Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр депшиткени Чойгана Шивит-ооловна Седен-оолду 2021 чылдың август 9-та 11 шак 02 минута турда бүрүткээр.

2. Бүрүткеткен кандидатка доктаадыл тургускан үлегер-майыктың шынзылгазын тыпсыр.

3. Бо доктаалды Тыва Республиканың соңгулда комиссияларынче чоргузар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» республика солуннарынга парлаар база Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Интернет" информас-телехарылзаа четкизинде албан езулуг сайтызынга салыр.

**Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары
Ш.Х. ООРЖАК.**

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга бүрүткеткен кандидаттарның дугайында медээ-дыңнадыглар

Фамилиязы, ады, адазының ады	Седен-оол Чойгана Шивит-ооловна
Төрүттүнген хүнү, айы, чылы	22.04.1972
Төрүттүнген чери	Тыва АССР-ниң Өвүр районнуң Торгалыг суур.
Чурттап турар чериниң дугайында дыңнадыглар	Тыва Республика, Өвүр кожуун, Дус-Даг сумузу
Профессионал эртеминиң дугайында дыңнадыглар	Кызылда күрүнениң педагогика институду, 1995
Кол ажылдап турар чери, ээлеп турар албан-дужаалы	Өвүр кожуунда Дус-Дагның ортумак билиг школазы, орус дыл болгаш литература башкызы
Кандидаттың депшидилгези	"РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ" ПОЛИТИКТИГ ПАРТИЯНЫҢ ТЫВАДА РЕСПУБЛИКА САЛБЫРЫ депшиткен
Кандидаттың политиктиг партияга хамаарылгалының дугайында дыңнадыглар	"РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ" ПОЛИТИКТИГ ПАРТИЯНЫҢ кежигүнү

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр Олег Владимирович Пономаренкону бүрүткээринден ойталаарының дугайында

2021 чылдың август 9 №162/870-7 Кызыл хоорай

"Россия Федерациязының казактар партиязы" политиктиг партияның регионалдыг салбырының Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр депшиткени О.В. Пономаренконуң "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 32, 33, 35, 38 чүүлдеринге, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 24 – 29 чүүлдеринге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга киирген документилерин сайгарып көргеш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дараазында чүүлдерни тодараткан.

"Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлү-биле, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 27 чүүлү-биле кандидаттың бүрүткелге дужаар документилериниң даңзызын тодараткан.

2021 чылдың август 2-де О.В. Пономаренко бүрүткедири-биле дараазында документилерни киирген: кандидаттың деткээн хуудустар, деткимче хуудустарынга боттарының аттарын салган кижилерниң даңзызы, кандидаттың баштайгы саң-хөө отчеду, а ол ышкаш Россия Федерациязының девискээринден дашкаар черлерде турар кадагааты банкыларда ооң саннар (шыгжамырлар), туда акша-хөреңгилер, эртинелер шыгжавайн турарының база кадагааты саңхөө чүүлдерин ажылгавайн турарының дугайында дыңнадыг.

Кандидаттың деткээн хуудустарны кандидат киирген. Кандидаттың депшидилгезин деткээн 136 хуудусту дужааган.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 28 чүүлүнге, Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидаттарның деткимче хуудустарын хүлээп алырының Дүрүмүнге база 2021 чылдың июнь 18-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының №137/741-7 доктаалы-биле бадылаан муниципалитет тургузугларының баштыңнарының соңгулдаларынга муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының депутаттарының хол үжүүнүң шынга дүгжүп турарының, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының чаңгыс аай бадылаашкын хүнүнде кандидаттарның, соңгулда каттыжышкыннарының киирген соңгулда документилеринде сан-медээлерниң шынга дүгжүп турарын хынаар ажылчын бөлүктүң чорутканы хыналдазынга дүүштүр О.В. Пономаренконуң киирген деткимче хуудустарының хыналдазын чорудкан.

Хыналданың болгаш түңнел протоколдуң ведомозунга дүүштүр 2021 чылдың август 5-те кандидаттың киирген шупту хол үжүүн хынаан. Хыналда үезинде ажылчын бөлүк муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының 136 депутадының холунуң үжүүн, ооң иштинде Тыва Республиканың 3 муниципалдыг районундан болгаш хоорай округундан чыгган 31 депутаттың холунуң үжүүн кандидаттың киирбейн тодараткан.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнге дүүштүр кандидаттың депшидилгезиниң деткимчезинге муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш (азы) Тыва Республиканың девискээринде турар муниципалитет тургузугларының баштыңнарының муниципалитет соңгулдаларында муниципалитет тургузугларының баштыңнарынга соңгутканнарның холунуң үжүүн чыгган турар үжурлуг болгаш (азы) муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттарының ниити санындан 9 хуузу болур үжурлуг.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнүң 5 кезээ кандидатты муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш (азы) Тыва Республиканың девискээринде турар муниципалитет тургузугларының баштыңнарының муниципалитет соңгулдаларында муниципалитет тургузугларының баштыңнарынга соңгуткан муниципалитет тургузугларының баштыңнарының дөрттүң үжүнден эвээш эвези деткээр турар үжурлуун айтып турар.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнүң 1 – 4 кезектеринге дүүштүр кандидаттың депшидилгезин деткиирннге эргежок чугула херек кижилерниң санын тодарадыр болгаш хөйге чарлаар.

2021 чылдың июнь 18-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидаттың депшидилгезин деткиирннге эргежок чугула херек кижилерниң санының, оларның холунуң үжүүн чыгарының дугайында" №137/741-7 доктаалы-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидатты деткиирнге Тыва Республиканың девискээринде турар муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының 134 депутадының, ооң иштинде Тыва Республиканың муниципал-

(Уланчызы 10-гу арында).

(Төнчүзү. Эгези 9-ку арында).

дыг районнарының болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының 32 депутадының холунуң үжүү чыгдынган турар ужурлуг. Ооң-биле чергелештир кандидатты Тыва Республиканың девискээринде турар 15-тен эвээш эвес муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттары деткээн турар ужурлуг.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүн, 2021 чылдың июнь 18-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының №137/740-7 доктаалын хажыдып, оларның негелделериниң муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттары деткээн турарын айыткан кезээнде негелделерни кандидат күүсетпээн (32 хол үжүүнүң орнунга 31 хол үжүүн киирген), а ол ышкаш муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының чүгле 3 депутады деткимчезин көргүскен.

Шак ынчалдыр, кандидат О.В. Пономаренконуң депшидилгезиниң деткимчезин "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнге дүүштүр боттандырбаан.

Оон аңгыда, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлүнүң 1.2-1.4 кезектеринге, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 27 чүүлүнге чөрүштүр кандидаттың дугайында мооң мурнунда киирген медээ-дыңнадыгларда өскерлиишкиннерниң дугайында; Россия Федерациязының сенатору бүрүн эргелерни кандидаттар шынарлыг депшиттирген кижилерге федералдыг хоойлуларның негелделери-биле көрдүнген үш кандидаттың дугайында медээ-дыңнадыгларны; кандидат шынарлыг депшиттирген кижиге Россия Федерациязының сенаторунуң бүрүн эргелерин тывысканынга чөпшээрежип турарының дугайында ооң билдириишкинин ону бадыткап турар документилер-биле кады киирбээн.

Үстүнде айыттынган чүүлдерге үндезилеп, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлүнүң 24 пунктузунуң «а.1», «в», «д.1» иштики пунктуларын удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. "Россия Федерациязының казактар партиязы" политиктиг партияның регионалдыг салбырының Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр депшиткени О.В. Пономаренкону Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр бүрүткээринден ойталаар.

2. Кандитат Олег Владимирович Пономаренконуң ажытканы тускайжыттынган соңгулда санын таварыштыр бүгү саң-хөө операцияларын соксатканының дугайында дыңнадыгны Сбербанк хөй-ниитиниң акционерлиг ниитилелиниң структурлуг салбырынче дараазында адресче чоргузар: Тыва Республика, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, б. 43.

3. Хоойлу ёзугаар доктааттынган хуусааларда эки тура-биле өргүл азы акша шилчидилгези кылган хамаатыларга болгаш юридиктиг организацияларга чарыгдаттынмаан акша-хөреңгилерни эгидериниң талазы-биле операцияларны чорудуп, тускайжыттынган санны хаап база Тыва Республиканың соңгулда комиссиязынга соңгулда фондузунуң кирген болгаш чарыгдаттынган акша-хөреңгилериниң дугайында түңнел саң-хөө отчёдун киирерин Олег Владимирович Пономаренкога сүмелээр.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» республика солуннарынга парлаар база Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Интернет" информас-телехарылзаа четкизинде албан езулуг сайтызынга салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.
Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының секретары
Ш.Х. ООРЖАК.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр Виктор Владимирович Поповту бүрүткээринден ойталаарының дугайында

2021 чылдың август 9 №162/871-7 Кызыл хоорай

"Россияның либерал-демократтыг партиязы - РЛДП" политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырының Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр депшиткени В.В. Поповтуң "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 32, 33, 35, 38 чүүлдеринге, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 24 – 29 чүүлдеринге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга киирген документилерин сайгарып көргеш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дараазында чүүлдерни тодараткан.

"Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлү-биле, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 27 чүүлү-биле бүрүткелге эргежок чугула херек документилерни кандидат бадылаашкын хүнүнден 55 хонуктан эрте эвесте база 45 хонуктан орай эвесте, өскээр чугаалаарга, 2021 чылдың август 4-те 18 шак 00 минута турда дужаар ужурлуг деп айыткан.

2021 чылдың август 4-түң 18 шак 00 минутага чедир В.В. Попов "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлүнүң 1.2-1.4 пунктуларында, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 27 чүүлүнүң 1, 1.1, 1.3, 1.5 кезектеринде айыттынган документилерни киирбээн:

муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының кандидат В.В. Поповтуң депшидилгезин деткээн депутаттарының хол үжүү салган деткимче хуудустары;

кандидаттың депшидилгезин деткип, хуудустарга боттарының хол үжүүн салган кижилерниң даңзызы;

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 25 чүүлүнүң 9 кезээниң 1 пунктузунга дүүштүр кандидаттың дугайында мооң мурнунда киирген медээ-дыңнадыгларда өскерлиишкиннерниң дугайында;

кандидаттың бирги саң-хөө отчёдун;

федералдыг хоойлунуң негелделери-биле Россия Федерациязының сенаторунуң бүрүн эргелеринге дүгжүп турар кандидаттарга көрдүнген үш кандидаттың дугайында сан-медээлерни;

Россия Федерациязының сенаторунуң бүрүн эргелерин тыпсырынга киирип турар кандидат шынарлыг үш кижиниң Россия Федерациязының сенаторунуң бүрүн эргелерин тывыскан таварылгада Россия Федерациязының сенаторунуң эрге-байдалы-биле чөрүшкек ажыл-чорудулганы соксадырының дугайында билдириишкиннерин;

Россия Федерациязының сенаторунуң бүрүн эргелерин тыпсырынга киирип турар кандидат шынарлыг үш кижиниң билдириишкининде айыткан сан-медээлерниң шынга дүгжүп турарын бадыткап турар документилерниң хоолгаларын;

Россия Федерациязының девискээринден дашкаар черлерде турар кадагааты банкыларда саннар (шыгжамырлар), туда акша-хөреңгилер, эртинелер шыгжавайн турарының база кадагааты саң-хөө чүүлдерин ажыглавайн турарының дугайында дыңнадыг киирбээн.

Оон туржук, "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнге дүүштүр Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидатты деткиирингe Тыва Республиканың девискээринде турар муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының 134 депутадының, ооң иштинде Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттарының болгаш (азы) муниципалдыг соңгулдаларынга муниципалитет тургузугларының баштыңнарының албан-дужаалынга соңгуткан кижилерниң холунуң үжүү чыгдынган турар ужурлуг. Бо таварылгада ындыг депутаттарның болгаш (азы) муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының баштыңнарының хол үжүүнүң саны муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттарының ниити санындан 9 хуу болур ужурлуг.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнүң 5 кезээ кандидатты муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттары база (азы) муниципалдыг соңгулдаларда муниципалитет тургузугларының баштыңнарының албан-дужаалынга соңгуткан кижилерниң деткээн турарын тодарадып турар.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнүң 6 кезээнге дүүштүр Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы "Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүнүң 1 – 4 кезектеринге дүүштүр кандидаттың депшидилгезин деткииринге эргежок чугула херек кижилерниң санын тодарадыр болгаш хөйге чарлаар.

2021 чылдың июнь 18-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидаттың депшидилгезин деткииринге эргежок чугула херек кижилерниң санының, оларның холунуң үжүүн чыырының дугайында" № 137/741-7 доктаалы-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидатты деткииринге Тыва Республиканың девискээринде турар муниципалитет тургузугларының төлээлекчи органнарының 134 депутадының, ооң иштинде Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының 32 депутадының холунуң үжүү чыгдынган турар ужурлуг. Бо таварылгада кандидатты Тыва Республиканың девискээринде турар 15-тен эвээш эвес муниципалдыг районнарның болгаш хоорай округтарының төлээлекчи органнарының депутаттары деткээн турар ужурлуг.

"Тыва Республиканың Чазааның Даргазын – Баштыңын соңгуурунуң дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузунуң 26 чүүлүн, 2021 чылдың июнь 18-те Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының № 137/740-7 доктаалын хажыдып, кандидат В.В. Попов депшидилгениң деткимче хуудустарын киирбээниниң ужун ооң депшидилгези боттанмаан.

Үстүнде айыттынган чүүлдерге үндезилеп, "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" Федералдыг хоойлунуң 38 чүүлүнүң 24 пунктузунуң «а.1», «в», «д.1» иштики пунктуларын удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза**:

1. "Россияның либерал-демократтыг партиязы - РЛДП" политиктиг партияның Тывада регионалдыг салбырының Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр депшиткени В.В. Поповту Тыва Республиканың Чазааның Даргазы – Баштыңы албан-дужаалга кандидат кылдыр бүрүткээринден ойталаар.

2. Кандидат Виктор Владимирович Поповтуң ажытканы тускайжыттынган соңгулда санын таварыштыр бүгү саң-хөө операцияларын соксатканының дугайында дыңнадыгны Сбербанк хөй-ниитиниң акционерлиг ниитилелиниң структурлуг салбырынче дараазында адресче чоргузар: Тыва Республика, Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, б. 43.

3. Хоойлу ёзугаар доктааттынган хуусааларда эки тура-биле өргүл азы акша шилчидилгези кылган хамаатыларга болгаш юридиктиг организацияларга чарыгдаттынмаан акша-хөреңгилерни эгидериниң талазы-биле операцияларны чорудуп, тускайжыттынган санны хаап база Тыва Республиканың соңгулда комиссиязынга соңгулда фондузунуң кирген болгаш чарыгдаттынган акша-хөреңгилериниң дугайында түңнел саң-хөө отчёдун киирерин Виктор Владимирович Поповка сүмелээр.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» республика солуннарынга парлаар база Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының "Интернет" информас-телехарылзаа четкизинде албан езулуг сайтызынга салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының даргазы
О.В. ФОРТУНА.
Тыва Республиканың Соңгулда
комиссиязының секретары
Ш.Х. ООРЖАК.

Тыва уруглар чогаалының тергииннериниң бирээзи

Тыва Республиканың кұльтуразының алдарлыг ажылдакчызы, ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң, Россияның уран чүүл театрының, Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүну Александр Сан-оолович Шоюн бо чылын Тыва Арат Республиканың 100 чыл ою-биле кады 65 харлап турары онзагай.

Хоочун журналисти юбилейи-биле хөй санныг дөргүл-төрелиниң, чоок кижилериниң, эш-өөрүнүң байыр чедириишкиннеринден аңгыда, Тываның Баштыңының албан-хүлээлгезин түр үеде күүседип турар Владислав Ховалыг амы-хуузунда бажыңынга баргаш, байырны чедиргени улуг өөрүшкү болганын ол биске дыңнатты. Республиканың удуртукчузунуң байыр чедириишкининде мынчаар бижээн:

Хүндүлүг, Александр Сан-оолович!

65 харлаан юбилейиңер таварыштыр сеткилимниң ханызындан байырны чедирип тур мен!

Силерниң амыдыралчы орууңар, уран чүүлге болгаш журналистикага бараан болуп чорууруңар, ынак ажылыңарга бердингениңер ёзулуг үлегер-чижек. Силер демир-үжүктүң сураглыг мастери, кайгамчыктыг шүлүкчү, прозачы, тыва уруглар чогаалының тергиин ёзу-чаңчылдарының кадагалакчызы төрээн Тывавыстың сагыш-сеткилиниң болгаш культуразының сайзыралынче үнелеп четпес салыышкынны киирген силер.

Кадыкшылды, чогаадыкчы узун назынны, чаа-чаа солун төлевилелдерни, тайбыңны болгаш аас-кежикти силерге болгаш чоок кижилериңерге күзедим!

Тыва Республиканың Баштыңының түр үеде албан-хүлээлгезин күүседип турар В.Т. ХОВАЛЫГ

Ол ышкаш Тываның Журналистер эвилелинге парлалга бажыңы "Тывамедиабөлүктүң" удуртукчузу Чейнеш Дапык база ооң кады ажылдап чоруур журналист өөрү болгаш чаа өзүп олурар аныяк журналистер чогаалчыга байыр чедирип, чаагай күзээшкиннерни сөңнээн. Александр Шоюн дуржулгалыг кижи болгаш, хоочун журналист өөрү-биле кады аныяктарга арга-дуржулгазын, ажыктыг сүмелерин берип, хей-аъдын көдүрүп турган. Оон аңгыда Тывага журналистиканың төөгүзүн, бо үе дургузунда кандыг шаптараазыннарга таваржып, кандыг чедиишкиннерни чедип чорааның, амгы үеде кандыг айтырыглар барын чугаалашкан. Кижи бүрүзү журналистиканы канчаар сайзырадырының дугайында бодунуң үзел-бодалын үлежип турган.

Чыжыргана СААЯ.

ПЛИЗ

Ортун-оол ол хүн садик чорбаан. Авазы ону кырган-авазы сугга аппарып кааш, ажылдап чорупкан. Кырган-ава бичии оглун чаптап, бажын суйбааш:

— Кадык бо, ону чи, оглукужуум – деп эвилең чугаалаан. Ортун-оол хаайын дырышкайткаш, бажын чайган.

— Мен кадык чивес, меңээ плиз хелек.

— Чүнү че, оглукужуум?

— Меңээ плиз хелек.

— Ону кайыын тывар кижи мен, оглукужуум?

— Дөмей-ле меңээ плиз хелек.

Кырган-ава оглунуң негелдезиниң дугайын кырган-ачазынга чугаалап-тыр:

— Билдине берди – деп, кырган-ача далаш чок чугаалаан.

– Дүүн кады телевизор көрген улус бис. Аңаа "Поле чудес" болуп турган чүве. Ойнакчыларга призтер тыпсып турда, ону аажок магадап көрүп орган кижи. Бээр киирип кел, авазы, мен чугаалажыптайн.

Ортун-оолду киирип келген.

— Че чүл, оглум. Чүге шугулдап тур сен? – деп, кырган-ача шыңгыы айтырган.

– Бээр олургаш, бо кадыкты чи.

— Чок, меңээ плиз хелек.

— Оглукужуум, ооң орнунга бо вареньелиг пирожкиден чи даан – деп, кырган-ава Ортун-оолду көгүткен.

— Чок, плиз хелек, ол-ла!

— Ынча дивес даан, оглукужуум. Мен соодукчуда кандыг чем бар эвес, көрүптейн шүве. Сен ону чиир сен, аа? – дээш, кырган-ава кухняже чорупкан.

— Шак бо кур-биле сени эттеп көрейн бе, аа? – деп, кырган-ача шириин айтырган.

Ортун-оол бирде курже, оон кырган-ачазынче көргеш:

— Чок. Меңээ чүгле плиз хелек. Олла – дээн.

— Ынчаарга ол плизиң акшазын сеңээ берейн бе? – деп, кырган-ача санал киирген.

Ортун-оол ону дыңнааш, кезек бодангаш олурупкан. Оон тура халып келгеш, кончуг өөрүшкүлүг:

— Ынчал че, бел че, чүт акшадан бел че. Чүт акшадан – дээн.

— Ынчаарга чарлалдыг чапсар-дыр че, оглум – деп, кырган-ача чөптеп чугаалаан.

– Мен кырган-аваңдан ол акшаны ап алгаш келийн, а сен бо кадыкты чип олур шүве. Ындыг-дыр аа?

— Чаа, лекламалыг пауза де.

— Ийе, – дээш, кырган-ача таваКта кадыкты оглунга эккеп берген. Оозу кончуг таптыг чемнени берген. Кырган-ача чанында өрээлче базыпкан.

ХААК АЪТТАР МУНГАН ООЛДАР

Аалдың улуг оолдары чавыдак аътка ушкажыпкаш, хой кадарып чорупкан. Өглерден ырак эвесте ногаан шыкка ийи бичии оолдар артып калган. Олар хаак аъттарын мунупкаш, ойнай-ла бергеннер.

Оолдарның бирээзиниң ады – Сүктер. Ол мунган аъдын кымчылагылааш, чиигиаажок өрү шурагылаан. Оон эжинге үзүүргедип халдып келгеш, санал киирген:

– Аъттарывыс чарыштырар бис бе, Орлан?

– Че! Дөмей-ле мээң аъдым мурнап кээр-дир ийин, аал – деп, Орлан бүзүрелдиг чугаалаан.

– Мээң аъдым четтирбейн барза канчаар сен ынчаш?

– Чок, мээң аъдым черле шыдаар аът.

– Ынчаарга мээң аъдым база багай эвес аът.

– Дөө ол кажаа чанынга чедир чарыштырар-дыр.

– Че!

Оолдар деңнештир турупкан. Оон удур-дедир көрүшкен соонда, маңнажыплатканнар. Кажаа чанынга чедир деңге барып четкеннер. Кайызы-даа өрү шурагылап, эгиш-тыныш дерин чоткулаан.

– Аъттарывыс маңы деӊ-дир аа – деп, Сүктер чугаалаан.

Орлан аа чүүлдүгзүнүп каан. Оолдар четтинчипкеш, чанында теректер хөлегезинче базыпкан. Аңаа баргаш, Сүктер хаак аъдын камчок октапкаш, чанында төжек кырынга олуруп алган. А Орлан хаак аъдын терек чанынга камныг тургузуп кааш, бичии хумуңга суг кудуп алгаш келген. Ону аъдының «бажынга» чедире берген.

– Ма! Суксай берген боор сен, ижип көрем.

– Дириг аът эвес, ону чүү деп суггарар чүвел, аал – деп, Сүктер чигзинген.

– Чоп суксавас боор.

– Че. Изиг-дир, барып эштиилем, Орлан – деп, Сүктер далаштырган.

Орлан аъдын суггарып алган. Оон борбак кылаң дашты алгаш, аъдының "бажынга" чедире берген. Ону эргелелдиг суйбагылааш:

– Бо сиген-дир, ону чип, дыштан аъдым. А мен бичии эштипкеш келийн – дээн.

Оолдар хемче маңнажыпкан. Орлан хире-хире аъдынче хая көрнүп каап бар чораан. А Сүктер чүнү-даа херекке албаан. Ооң аъды черге чыдып калган, кээргенчиг болган.

Хөртүк болуп хуулуп каап-тыр

Ээргииш ышкаш долгай дүрүп,
Эстеңнедир саарып, чажып,
Шугулдаан хат аккыр харны
Чууктап, булгааш туруп берди.

Соңгам шилин аяар суйбап,
Соңнуг-мурнуг далаш эстеп,
Хөвең дег ак көвей харлар
Хөлзеп-дойлуп, дүүреп-ле тур.

Хат-даа соксаан, соңгам караан
Харап барып көре бердим.
Хөөкүй харлар хаттан дескеш,
Хөртүк болуп хуулуп каап-тыр.

Баштайгы номчугаш

Холга номну тудуп алгаш,
Кончуг таптыг топтап-топтап,
Шимчеш дивейн, бичии уруг
Чиге кайгап көрүп орган.

Арыннарын ашкылааштың,
Аай-дедир туткулаар-даа.
Чамдык билир үжүктерин
Салаа базып айты бээр-даа.

Аай-бажын билип чадааш,
Авазынга чеде бергеш:
"А бо номну канчаар номчуур,
Айтып берем, авай?" диген.

Чолаачы

Баглап алгаш, сөөртүп ойнаар
Машиналыг чолаачы мен.
Даштар, ыяштар, элезин дээш...
Дажывас-ла чүъгүм чок ийин.

Болган-на чок тургускаштың,
Богун-хирин чүлгүп аар мен.
Чоруу ылгын демир аъттыг
Чолаачылар чаңы ындыг.

Салгынчыгаш

Амыр-менди солчуп,
Арнымдыва ошкааш,
Арлып ыңай болур,
Салгынчыгаш, эй-эй!
Салгынчыгаш, эй-эй!
Эпчоксунуп турбайн,
Эглип чедип келем.
Салгынчыгаш,
Салгынчыгаш.

Садка чеде бердим
Салгынчыгаш ында.
Чараш бойдус таалап,
Чаптап туру, эй, эй!
Чаптап туру, эй, эй!
Чаныңда бо келдим,
Чаштынмайн көрем,
Салгынчыгаш,
Салгынчыгаш.

Хөглүг уруг

Кожа өрээн бантиктери
Ховаганнар сагындырар
Шевер чараш бичии уруг
Сергек, хөглүг ырлап бар чор:
Садигимде, оой-ээй!
Ойнаар-кызым, оой-ээй!
Сагынган боор, оой-ээй!
Чассыдып каайн, оой-ээй!

Өөрлериниң аразында
Өөрүшкүлүг, чазык чаңнап,
Ойнаар-кызын амдыы уруг
Оожум чаптап, ырлап олур:
Авам-ачам, оой-ээй!
Ажылында, оой-ээй!
А мен мында, оой-ээй!
Сээң-биле, оой-ээй!

Каш-каш янзы ойнааралтар
Катап эрги туружунда.
Орлан уруг хүлүмзүрүп,
Олар-биле байырлашкан:
Бажыңымче, оой-ээй!
Чанарым ол, оой-ээй!
Чалгааравас, оой-ээй!
Байырлыг че, оой-ээй!

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

Август 9-та Чазактың Аппарат хуралының темазы чаа өөредилге чылынга белеткел болган. Моон-биле холбашкан илеткелди ТР-ниң өөредилге болгаш эртем сайыды Солаңгы Тамчай кылган.

2021-2022 өөредилге чылында ниити өөредилге албан черлеринде өөренип турар уругларның саны 70 678 кижи болур азы эрткен чылга көөрде 1 078 кижи хөй. Баш бурунгааргы санаашкыннар-биле алырга, бирги классчыларның саны 7 184 кижи болур, ук көргүзүг эрткен чылдыындан 224 кижи хөй.

Республикада ниитизи-биле 173 өөредилге организациязы бар, ооң иштинде 155 школада өөреникчилерни аай-дедир сөөртүп турар. Амгы үеде 204 өөредилге черинде ПАЗ, ГАЗ болгаш УАЗ марканың школа автобустары бар. 2021 чылда 43 кезек школа автобузун үндүрүп бээриниң дугайында чагыгны Россия Федерациязының Чырыдыышкын яамызынга киирген.

173 школаның 164-үнде эге өөредилгениң класстары бар, ында өөренип турар 30 651 өөреникчини изиг чем-биле хандырган. Школачы пищеблоктар болгаш буфеттер долу хемчээлдиг дериттинген. Чемгерилгени 7-11 харлыг школачыларга ажылдап кылган чаңгыс аай үлегер-чижектиг менюга дүүштүр боттандырып турар. Үш катап чемгерилгелиг (эртенги чем, дүштеки чем, полдник) ук менюну ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының дужаалы-биле бадылаан. Ону ТР-ниң Кадык камгалал яамызы биле Росхереглелхайгааралдың Тывада эргелели-биле дугурушкан. 2021 чылда изиг чемгерилгени организастаарынга 382,204 сая рубль түңнүг акша-хөреңгилерни көрген.

2020-2021 өөредилге чылында өөредилге номнары-биле хандырылганың дугайында чоруттунган шинчилел ёзугаар алырга, республикада номнар-биле хандырылга 84 хуу болуп турар. Номнар-биле чедир хандыртынмааның 16 хуузу Кызылдың школаларынга онаажыр. Ооң ындыызының чылдагааны – найысылалдың школаларында өөреникчилерниң санының көвүдээни – бо хүннерниң байдалы-биле оларның саны 333 кижи хөй.

Чаа өөредилге чылында электроннуг өөредилге номнары ажыглалга кирер. Бо чылын республиканың шупту өөредилге черлерин "Ном чагыы" автоматчыткан системага кошкан. Оон аңгыда 119 өөредилге черинге 17 сая рубль ниити түңге өөредилге номнарын немей чагаан.

Бистиң корр.

Эпидбайдал

ХАМЧЫК ААРЫЫ ӨӨСКҮВҮШААН

Август 10-нуң бүрүткели-биле, республикада Covid-19 халдавырындан 125 кижи аараан.

Вирустуң тарап турары: Кызыл хоорай – 30, Кызыл кожуун – 30, Мөңгүн-Тайга кожуун – 13, Барыын-Хемчик – 10, Бии-Хем кожуун – 10, Таңды кожуун – 9, Тожу кожуун – 5, Каа-Хем кожуун – 4, Сүт-Хөл кожуун – 3, Ак-Довурак хоорай – 2, Улуг-Хем кожуун – 2, Чеди-Хөл кожуун – 2, Бай-Тайга кожуун – 1, Чаа-Хөл кожуун – 1, Эрзин кожуун – 1.

Аараан 125 кижиниң 22-зи бичии уруглар, 65-жи 18 хардан 49 харлыг, 50 хардан 64 хар чедир назылыг – 21 кижи, 65 хардан өрү назылыглар – 17.

Кызылдың халдавырлыг аарыглар госпитальдарында 1194 кижи эмнедип чыдар, оларның 257-зи берге байдалдыг кижилер.

Хамчыктыг улус эмнээр хостуг орун фондузу – 34,2 хуу;

Бо чылдың январь 1-ден тура коронавирус хамчыындан 96 кижи мөчээн.

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
А.Н. АРАКЧАА.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адрези:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская,100,
каб.29,32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор – 2-01-35.
Чарлал килдизи – 2-01-35, 2-18-10
Менеджер: Е.Э. Иргит. каб. 309
Солун чыскаакчылары:
С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак – 2-17-94
Корректорлар: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы – 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну **2012 чылдың декабрь 3-те** бүрүткээн. Херечилелдиң дугаары — **ПИ №ТУ17-00068.**

Солунну «Тываполиграф» АН-ге парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекизи: хуу кижилерге — **П6855**, организацияларга — **П6860**
Солун неделяда ийи катап үнер (среда, суббота).
Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефонче долгаар.

* * * * *

2021 ЧЫЛДА "ШЫН" СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 960 рубль.

ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 1212,24 рубль.
Тел.: 2-01-35

солуннуң сайтызы:
//shyn.ru
электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru
Тираж: 4000 кезек

Чарлал — Реклама

Хүндүлүг реклама берикчилери!

Ажыл-агыйыңарны бурунгаарладып шимчедир болгаш сайзырадыры-биле Тываның кожууннарында база Кызыл хоорайда тарап турар, неделяда ийи катап үнер ниитилел-политиктиг "Шын" солунга боттарыңарның болгаш ажыл-агыйыңарның дугайында медээлерни салдырарын сүмелеп тур бис.

Бистиң өртектеривис силерни өөртүр!

Силерни болгаш силерниң төлээлериңерни 9 шактан 18 шакка чедир (суббота, улуг-хүнде дыштаныр) Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузунда 100 дугаар бажыңда, 309 дугаарлыг кабинетте манап тур бис. E-mail: tuvamedia@bk.ru, телефон 8(394) 22-2-18-10, сот.телефон 8-923-267-07-49.

Бир чылдың дугуржулгазын чарып алган болзуңарза, силерге чиигелдени кылып бээр бис.

Бонус кылдыр силер болгаш ажыл-агыйыңар дугайында медээлерни Интернет четкизинде сайттарга чырыдар.

ИЗВЕЩЕНИЕ

Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении в аренду земельного участка гражданину Кужугет Анне Балдышевне с кадастровым номером 17:04:0601065:473 из категории земель населенных пунктов, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Цветочная д.11 с общей площадью 1500 кв.м, с разрешенным использованием – под индивидуальное жилищное строительство.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская, д.143 с понедельника по четверг с 09:00 часов до 17:00 часов администрация Каа-Хемского района.

Начальник по земельным вопросам Администрации Каа-Хемского района Республики Тыва САЛЧАК Д.У.

www.колхозник19.рф
КОЛХОЗНИК
ВСЕ ДЛЯ СЕНОКОСА
Реклама
АКЦИЯ!
ШПАГАТ «ФЛЕКС»
Купи 5 бобин - получи 6-ю в ПОДАРОК!
УСПЕВАЙТЕ! ПРЕДЛОЖЕНИЕ ОГРАНИЧЕНО!
г. Абакан, ул. Игарская, 5 (р-н "Аян")
г. Минусинск, ул. Чайковского, 49
8-901-678-9999

ТЫВА МЕДИАГРУПП
Скидка на все издания «ИД »Тывамедиагрупп»
ШЫН
Тувинская ПРАВДА
Тываның Аныяктары Молодежь Тувы
1 599 руб
вместо 2000 руб
Акция действует с 15 июля по 13 августа 2021 года
Подробности акции уточнить по адресу: г. Кызыл, ул. Красноармейская д.100, каб.309, тел.: 8(39422)2-18-10,3-39-45
12+